

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIM VAZIRLIGI
ANDIJON VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

“TASDIQLAYMAN”

Andijon viloyati PMM

direktori _____ T.Turg‘unov

“ _____ ” _____ 2026-yil

“Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta’lim metodikasi” KAFEDRASI

“MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA MUSIQA
MASHG’ULOTLARINI O‘TKAZISH METODIKASI”

o‘quv modulidan

O‘QUV-USLUBIY MAJMUASI

Ta’lim turi:

Malaka oshirish

Malaka oshirish muddati:

1 oy (100 soat)

Tuzuvchi: Maktabgacha ta’lim va maktabdan tashqari ta’lim tashkiloti
musiqa o’qituvchisi (PhD) v.b.dots N.To‘xtasheva

Andijon-2026

“KELISHILDI”

Akademik faoliyat bo'yicha direktor
o'rinbosari _____ **O'.Qurbonov**

“ _____ ” _____ 2026-yil

“TASDIQLAYMAN”

Andijon viloyati PMM MTT va
amaliy fanlar kafedrasida katta
o'qituvchisi _____ X.Nabiyeva

“ _____ ” _____ 2026-yil

Annotatsiya: Mazkur majmuada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqa mashg'ulotlarini samarali tashkil etish va o'tkazish metodikasi yoritilgan. Unda bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda musiqa mashg'ulotlarini rejalashtirish, o'yinlar, qo'shiqlar, raqs va musiqiy harakatlar orqali ularning estetik didini, ijodiy qobiliyatini hamda musiqiy eshitish malakalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, musiqa mashg'ulotlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol usullardan foydalanishning ahamiyati ko'rsatib berilgan.

Taqrizchilar: MTTDMQTMOI “Maktabgacha va inklyuziv ta'lim”
kafedrasida dotsenti M.Z.Fayzullayeva

Ushbu ishchi o'quv-mavzu reja Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta'lim metodikasi kafedrasining 2026-yil ____ - ____dagi ____ - sonli yig'ilish qarori bilan ma'qullangan hamda Pedagogika markazining Ilmiy-metodik Kengashining 2026-yil ____ - ____dagi ____ - sonli qarori bilan tasdiqlangan.

MUNDARIJA

I.	KIRISH	4
II.	TEXNOLOGIK XARITASI	5
III.	MA'RUZA MATN VA O'QUV MATERIALLAR	8
IV.	O'Z-O'ZINI TEKSHIRISH UCHUN TEST SAVOLLARI	51
V.	MODUL YUZASIDAN MALAKA ISHI MAVZULAR	53
VI.	TARQATMA MATERIALLAR	54
VII.	ATAMALAR IZOHLI LUG'ATI	60
VIII.	FOYDALANILGAN VA TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR	62

KIRISH

Bugungi kunda mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini yanada rivojlantirish, ta'lim-tarbiya jarayoni sifatini oshirish hamda pedagog kadrlarning kasbiy salohiyatini muntazam ravishda rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning musiqiy-estetik rivojlanishini ta'minlashda musiqa rahbarlarining kasbiy mahorati, innovatsion yondashuvi va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish ko'nikmalari alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrdagi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" 595-sonli qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-231-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-iyuldagi "Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogining kasbiy standartin tasdiqlash to'g'risida" 423-son qarori, 2024-yil 20-dekabrdagi "Maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to'g'risida" 867-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Maktabgachava maktab ta'limi vazirining 2024-yil 1-avgustdagi "Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tizimi xodimlari asosiy lavozimlarining malaka tavsiflarini tasdiqlash to'g'risida" 238-son buyrug'i, 2025-yil 29-avgustdagi "Maktabgacha ta'lim tashkiloti va pedagoglarning ish hujjatlarini tasdiqlash to'g'risida" 323-son buyrug'i ijrosini ta'minlash maqsadida tuzilgan bo'lib, zamonaviy talablar asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlari musiqa rahbarlari uzluksiz kasbiy rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirish va kasbiy kompetentligini muntazam oshirishni nazarda tutadi.

Mazkur o'quv majmua zamonaviy talablar asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan musiqa rahbarlarining uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash, ularning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini chuqurlashtirish, kasbiy kompetentligini muntazam oshirish hamda ta'lim-tarbiya jarayonida musiqiy-estetik tarbiyani samarali tashkil etishga qaratilgan. Maktabgacha ta'lim tashkiloti musiqa rahbarlari uzluksiz kasbiy rivojlantirish kursining o'quv dasturi ularga qo'yilgan kasbiy kompetensiya bo'yicha quyidagi modullar mazmunini o'z ichiga qamrab oladi:

Modulning maqsadi: Maktabgacha ta'lim tashkilotlari musiqa rahbarlarining kasbiy bilim va ko'nikmalarini malaka talablari asosida

chuqurlashtirish, yangilash va ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, pedagogik mahoratni shakllantirishdan iborat.

Kutilayotgan natijalar: Tinglovchilar "MTTda musiqa mashg'ulotlarini o'tkazish metodikasi" modulini o'zlashtirish jarayonida quyidagi bilim, ko'nikma va kompetensiyalarga ega bo'ladilar:

- musiqa mashg'ulotlarini o'tkazishga zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar, musiqa mashg'uloti ishlanmalarini ishlab chiqishga qo'yilgan zamonaviy talablar haqida bilimga;

- musiqa mashg'ulotlarida tarbiyalanuvchilar faoliyatini to'g'ri tashkil etish metodikasi, bolalar musiqiy faoliyatining bir turi sifatida tinglash: musiqani idrok qilish jarayonini tashkil etish uchun o'zgaruvchan texnologiyalar borasida bilimlarga;

- tinglash va kuylash kabi faoliyatlari uchun repertuar tanlab tuzishni amaliyotda qo'llay olish malakasi, bolalarga musiqiy ritmik harakatlarni o'rgatish va musiqa cholg'u ijrochiligi malakasiga;

- tinglash va kuylash kabi faoliyatlari uchun repertuar tanlab tuzishni amaliyotda qo'llay olish malakasi, bolalarga musiqiy ritmik harakatlarni o'rgatish va musiqa cholg'u asboblarni chalish texnologiyalarni amaliyotda qo'llay olish, tashkil etish ko'nikma va malakalariga ega bo'ladilar

TEKNOLOGIK XARITASI

Coat	Mavzu	Jarayon, metod	Resurs, tarqatma materiallar	Tinglovchining faoliyati
80 daqiqa	1.1.-mavzu: Musiqiy faoliyat turlarining o'ziga xos xususiyatlari (nazariy 2 soat)			
20 daqiqa	Musiqiy faoliyat tushunchasi va uning turlari.	Nazariy tahlil	Slaydlar taqdimoti	Bahs-munozarada faol ishtirok etadi
20 daqiqa	Bolalarning ijodiy rivojlanishida musiqa faoliyat turlarining ahamiyati.	Nazariy tahlil	Tarqatma materiallar (nota va musiqiy asarlar)	Asarlarni qiyosiy tahlil qiladi
40 daqiqa	Turli yosh guruhlarida musiqiy faoliyat turlarini qo'llash metodikasi.	Nazariy tahlil	Slayd taqdimoti	Bahs-munozarada faol ishtirok etadi
160 daqiqa	1.2.-mavzu: MTTlarida musiqa rahbari va tarbiyalanuvchilarning ijrochilik malakalari (4 soat amaliy)			
20 daqiqa	Musiqiy ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari.	«Aqliy hujum» metodi	Tezkor savol – javob	Bahs-munozarada faol ishtirok etadi
20 daqiqa	Musiqa mashg'ulotining turlari va shakllari.	Ijodiy jarayon	Tarqatma materiallar (nota, cholg'ular va ularning rasmlari)	Asarlarni qiyosiy tahlil qiladi
20 daqiqa	Ta'lim vositalarining turlari.	Ijodiy jarayon	Slayd taqdimoti	Bahs-munozarada faol ishtirok etadi
30 daqiqa	Ansambl turlari, cholg'ular tarkibi, ijro madaniyati, an'anaviy va akademik ijro masalalarini o'rgatish va o'rganish mezonlari.	Ijodiy jarayon	Tarqatma materiallar (nota, cholg'ular va ularning rasmlari)	Asarlarni qiyosiy tahlil qiladi
20 daqiqa	Bolalar cholg'ularidan iborat ansambllar tashkil qilish uslublari bo'yicha nazariy va amaliy bilimlar, birgalikda ijro etish ko'nikmalari shakllantirish.	Ijodiy jarayon	Slayd taqdimoti	Bahs-munozarada faol ishtirok etadi
30 daqiqa	Turli guruhlarida musiqiy – ritmik harakat turlaridan foydalanish mezonlari.	Ijodiy jarayon	Tarqatma materiallar (nota va musiqa cholg'ulari)	Cholg'ular qiyosiy tahlil qiladi

Coat	Mavzu	Jarayon, metod	Resurs, tarqatma materiallar	Tinglovchining faoliyati
20 daqiqa	Musiqiy va o'yinchoq cholg'ularda bolalardagi dastlabki ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi.	Ijodiy jarayon	Slayd taqdimoti	Bahs-munozarada faol ishtirok etadi
80 minut	3-mavzu: Ta'lim tarbiya jarayonida musiqiy ta'lim metodlarining o'rni (2 soat amaliy)			
20 daqiqa	Musiqiy ta'lim metodlarning turlari.	Ma'ruza	Slaydlar taqdimoti	Bahs-munozarada faol ishtirok etadi
60 daqiqa	Musiqiy faoliyat turlarida metodlarini amaliyotga qo'llash metodikasi.	Suhbat metodi	Tezkor savol – javob	Mavzuni o'zlashtiradi
240 daqiqa	4-mavzu: Musiqa rahbarlarining amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish (6 soat ko'chma)			
60 daqiqa	Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish bo'yicha musiqa rahbarlarining ish tajribasi almashish usullari.	«BBB» metodi	Tezkor savol – javob	Bahs-munozarada faol ishtirok etadi
20 daqiqa	Musiqa rahbarlarining ish tajribasi muhokamasi.	Jarayon metodi	Slaydlar taqdimoti	Bahs-munozarada faol ishtirok etadi
80 daqiqa	Bolalarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishda musiqiy faoliyat turlarini samarali qo'llash asosida mashg'ulot olib borish.	Ma'ruza	Slaydlar taqdimoti	Yangi mavzu materialini umumlashtirish
80 daqiqa	Bolalar musiqa asarlarini ijro etishda musiqa rahbarining ijrochilik mahorati.	Nazariy tahlil	Slaydlar taqdimoti	Bahs-munozarada faol ishtirok etadi

MA'RUZA MATN VA O'QUV MATERIALLAR

1-MAVZU: Musiqiy faoliyat turlarining o'ziga xos xususiyatlari

(2 soat nazariy)

REJA:

1. Musiqiy faoliyat tushunchasi va uning turlari.
2. Bolalarning ijodiy rivojlanishida musiqa faoliyat turlarining ahamiyati
3. Turli yosh guruhlarda musiqiy faoliyat turlarini qo'llash metodikasi.

Tayanch so'z va tushunchalar: kuylash, ritm, musiqa savodi, faoliyat turlari, ovoz xususiyatlar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berish, ularning ma'naviy dunyosini boyitish, bilimlarini, atrof-muhit haqidagi tasavvurlar olamini shakllantirish va o'ziga bo'lgan ishonch hissini rivojlantirishda musiqa san'ati muhim ahamiyatga egadir.

Musiqa orqali bolalar go'zallikni qalban his etishga, anglashga, emotsional hissiyotlarini ifodalashga, boshqarishga, ijodiy qobiliyati va iste'dodini namoyon etishga o'rganadi. Aynan, bu jarayonlar maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi musiqa mashg'ulotlari uchun mo'ljallangan ijro dasturlari yordamida amalga oshiriladi.

Shuningdek, bolalarning yosh xususiyatlariga mos tanlangan asarlar nafaqat, musiqiy qobiliyatni hamda ruhiy-fiziologik imkoniyatlarni kashf etishda, balki ularning o'ziga xos bo'lgan xarakterini tarbiyalashga, axloqiy pok, ma'naviy boy va barkamol shaxs bo'lib, kamol topishiga ham xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni shaxs sifatida tarbiyalash bilan birgalikda ulardagi insoniy fazilatlar, ya'ni ota-onasiga, milliy qadriyatlariga, an'analarga hurmat, Ona-Vatanni sevis, har bir ishda sabr-toqatli bo'lish, xulq-atvoridagi ijobiy xislatlar, etika va estetikaning ma'lum darajadagi mezonlari san'at ahli tomonidan yaratilgan kuy va qo'shiqlarni tinglash yoki kuylash orqali singdirib boriladi. Ayniqsa, musiqiy asarning badiiyligini ifodalab beruvchi emotsional holatlar qo'shiq aytish, raqsga tushish, ritmik harakatlarni bajarish yoki cholg'ular orqali mashqlar negizida mustahkamlab boriladi.

Musiqa mashg'ulotining o'ziga xosligi shundan iboratki, turli xarakterdagi asarlarni bir nechta faoliyat turlari yordamida o'rgatish bolalardagi tirishqoqlik, mehnatsevarlik va sabrli bo'lish kabi insoniy fazilatlarini va "men" konsepsiyasining paydo bo'lishiga xizmat qiladi.

MTT yoshidagi bolalarni har tomonlama yetuk shaxs bo'lib kamol topishida — o'zbek xalqining tarixiy urf-odatlarini aks etgan folklor va

professional musiqa, o'zbek, qardosh, jahon kompozitorlari va bastakorlarining asarlari muhim ahamiyatga egadir. Bu jarayonni to'g'ri tashkil etish va belgilangan me'yoriy hujjatlar asosidagi ijro dasturlarini qamrab olish maktabgacha ta'lim tizimdagi musiqa rahbari va xodimining kasbiy kompetensiyalariga bog'liq.

Xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarning musiqa haqidagi tasavvurlarini shakllantirishda kichik hajmdagi yosh xususiyatiga mos asarlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Turli mashqlar va didaktik o'yinlar tanlangan mavzuni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqaning ilk boshlang'ich ta'limi quyidagi beshta faoliyat turlari orqali olib boriladi:

Musiqa tinglash faoliyati boladagi hissiy idrok etish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu faoliyat turida marsh, qo'shiq va raqs kabi janrlardagi asarlardan keng foydalaniladi.

Musiqiy-ritmik harakatlar faoliyati –musiqaning xarakterini faol harakatlar bilan aks ettiruvchi ijodiy jarayondir. Musiqiy-ritmik harakatlarga musiqiy o'yinlar, raqslar va mashqlar kiradi. Musiqiy va ritmik ta'limning asosi bolalarda musiqiy tasvirlarni idrok etish va ularni harakatda aks ettirish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ritmni his etishga o'rgatadi. Aynan, ushbu faoliyat turini ikki xil shaklda rivojlantirish mumkin. Jumladan:

- musiqiy cholg'ular;
- raqs, gimnastika va jismoniy harakatlar.

Bolalar bu faoliyat turida yakka va jamoa bo'lib, musiqa ohangiga mos harakatlarni, ya'ni doira, yugurish, oyoq uchi va tovonda yurish, mahalliy uslublarga xos raqs harakatlarini amaliy mashg'ulotlar bajarish jarayonida o'rganadi.

Qo'shiq kuylash faoliyati — kuyni ovoz bilan takrorlash va qo'shiq mazmunini his qilishning faol jarayoni. Bu maktabgacha yoshdagi bolalar uchun musiqiy faoliyat turlarining asosiylaridan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalar qo'shiqlarni kuylab, musiqani his qilgan holda o'z faolligini ifodalaydilar. Qo'shiqlarni tanlashda bolalarning yoshini, ularning ovoz diapazonini, musiqiy rivojlanish darajasini, shuningdek, qo'shiqlar mazmunidagi tarbiyaviy ahamiyatini ham hisobga olish kerak.

Musiqiy va o'yinchoq cholg'ularda ijrochilik faoliyati – motorikaning barcha turlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, musiqiy savodni va ijrochilik ko'nikmalarini shakllantiradi. Boladagi musiqiy sluxni, ritm hissini va xotirani rivojlantirish uchun foydalidir.

Musiqqa savodi – amaliyot negizida yuzaga keladigan nazariy bilimlar majmuasidir. Bu faoliyat turini to‘g‘ridan-to‘g‘ri bolalarga tushuntirish murakkab jarayon hisoblanadi. Shu boisdan, musiqa rahbari musiqa savodiga maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘rgatishda musiqaga mos harakatlanish, nutq, tasavvur va tafakkurni rivojlantiruvchi mashqlar, bolalar cholg‘ulari, o‘yinchoq va qo‘g‘irchoqlardan foydalanib, o‘yin yoki teatrlashtirilgan ko‘rinishidagi mashg‘ulotlardan iborat. Musiqiy didaktik o‘yinlar aslida, bolalarning musiqiy va hissiy faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib, u tovushlarning xususiyatlarini, ifoda vositalarini va janrlarini farqlashga o‘rgatadi.

Ma’lumki, faoliyat turlarining barchasi bir butunlikda maktabgacha yoshdagi bolada musiqiy did va muhabbat tuyg‘usini uyg‘otadi, atrof-muhitni idrok etish va anglashga, salbiy yoki ijobiy munosabatlarini bildirishga o‘rgatadi. Ushbu musiqiy ta’limning ifoda vositalari bo‘lib xizmat qiluvchi har bir faoliyat turi o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

Bolalar bilan ishlashda foydalanadigan musiqiy va estetik tarbiya vositalaridir. Bularni amaliyotga tatbiq etish esa mashg‘ulotni tashkil etish metodikasida o‘z aksini topadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda musiqiy savodni shakllantirish

Tovushning xususiyatlari

Insonning atrof-muhitdagi bo‘layotgan voqea-hodisalar orqali quloqqa eshitilishi mumkin bo‘lgan tovushlar juda ko‘p. Lekin, fizik xususiyatlari jihatidan “tovush” so‘zi ikkita tushunchada ifodalanadi:

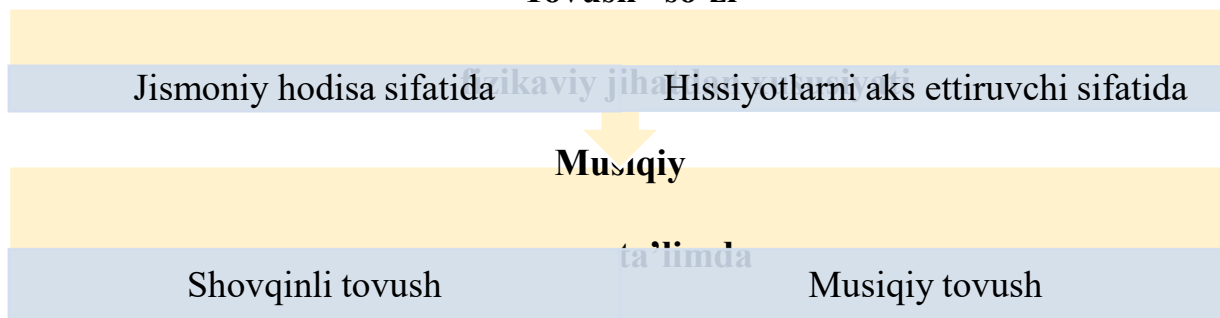
- jismoniy hodisa sifatida;
- hissiyotlarni aks ettiruvchi sifatida.

1) elastik jism, masalan, ip tebranganda, uni o‘rab turgan havoda bosimning o‘zgarishi sodir bo‘ladi, ular havoning elastik xususiyatlari tufayli kosmosda tarqaladi. Bu tebranishlar tovush to‘lqinlari deyiladi. Ular tovush manbasidan har tomonga tarqaladi, ya’ni har biri alohida to‘lqini tez sur’atlarda kengayib borayotgan yoki pasaygan bosim sohasidir.

2) tovush to‘lqinlari tinglash va sezgi organlari orqali bosh miyaning nerv sistemasi bilan bog‘liq bo‘lib, hissiyotlarni uyg‘otishga xizmat qiladi.

Biz turli xildagi tovushlarni sezamiz. Ammo musiqada barcha tovushlar bir xil ishlatilmaydi. Shu foizdan, musiqa nazariyasida musiqiy va shovqinli tovushlarni farqlash odatiy holdir.

“Tovush” so’zi

1. **Shovqinli tovush** — noaniq balandlikka ega, tabiiy hodisalar yoki urma zarbli cholgʻular yordamida hosil boʻladi. Masalan, daraxtning shoxlari sinishi natijasida hosil boʻluvchi qarsillash, shitirlash, shishaning sinishi, xirillash, taqillatish, momaqaldiraq chaqishi kabilarni misol keltirish mumkin.

Musiqiy tovush¹ – aniq balandlikka ega. Ular musiqa cholgʻulari va insonning ovozi orqali ifodalanadi.

Musiqiy tovushning fizik hodisasi quyidagi xususiyatlar bilan belgilanadi:

- Balandlik;
- Qattqlik;
- Tembr.

Bundan tashqari, musiqada tovushning davomiyligi ham muhim ahamiyatga ega. Ovozning uzunroq yoki qisqaroq boʻlishi uning fizik xarakterini oʻzgartirmaydi, lekin musiqa nuqtai nazaridan tovushning davomiyligi bilan aniqlanadi. Chunki, tovushning badiiy mazmuni davomiylikka yoki boshqacha qilib aytganda uning “kayfiyatiga” bogʻliq.

Tovush balandligi — tebranuvchi jismning vibratsiya chastotasi bilan aniqlanadi. Tebranishlar qancha tez-tez boʻlsa, tovush shuncha yuqori boʻladi yoki aksincha boʻlishi ham mumkin.

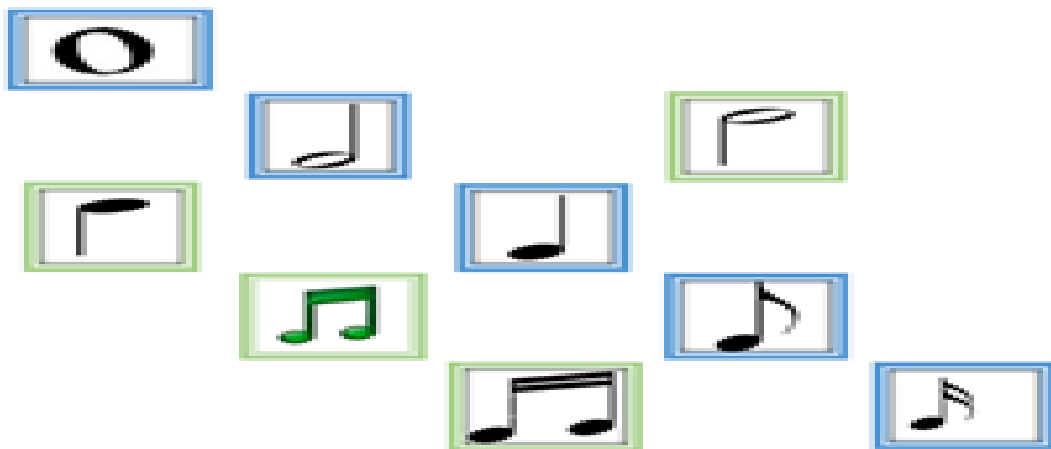
Tovush qattqligi — tebranish harakatlarining energiyasi, yaʼni tebranishlar amplitudasiga bogʻliq. Tebranishlar amplitudasi qancha keng boʻlsa, tovush shunchalik qattiq boʻladi boʻladi yoki aksincha boʻlishi ham mumkin.

Tembr - tovushning yoʻnalishdagi sifati hamda uning rang-barangligi bilan aniqlanadi. Tembrning musiqiy xususiyatlarini aniqlash uchun metafora atamalaridan foydalaniladi. Masalan: mayin, yumshoq, qattiq, kuychan, keskin, jarangdor va boshqalar. Har bir musiqiy cholgʻu yoki insonning ovozi oʻziga xos tembrga ega.

Nota yozuvi

¹ В.А.Вахрамеев. Музыкальный элементарный словарь. Учреждение издательства. Т.: 1980 г. Б.7.

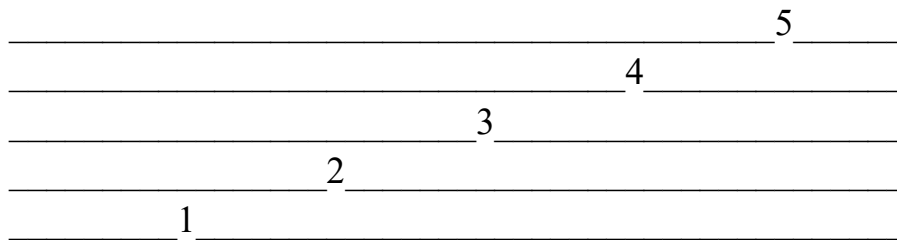
“Nota” so’zi lotincha “nota” so’zidan olingan bo’lib, belgi ma’nosini bildiradi². Notalarning ifoda vositasi tovushlarning cho’zimiga asoslanib, ko’rinishi doirachalar shaklida bo’ladi.

² И.Ақбаров. Музыка лугати.

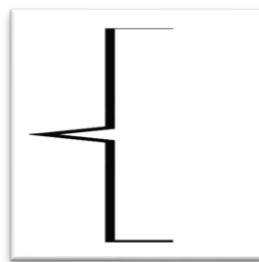
Nota yo'li

Notalar beshta gorizontal parallel chiziqlar tizimi hisoblangan nota yo'liga joylashadi. Nota yo'lining chiziqlari pastdan yuqoriga tomon sanaladi.

Akkolada-bu qavs bo'lib, uning yordamida ikki yoki bir nechta nota yo'llari chap tomondan birlashtiradi. Ular bir vaqtning o'zida bir yoki undan ko'p cholg'ularning ijro dasturlari uchun mo'ljallangan nota matnini qamarda oladi. Nota yo'llari umumiy boshlang'ich chiziq va akkolada bilan birlashtiriladi.

Fortepiano, organ, arfa, bayan cholg'ulari uchun figurali akkolada, to'g'ri akkolada esa ansambl, xor yoki orkestr uchun yaratilgan asarlarning nota matnida qo'llaniladi.

Maktabgacha yoshlik davri — insonning eng muhim rivojlanish bosqichi bo'lib, aynan shu davrda shaxsning asosiy xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari shakllanadi. Bolalar turli yosh bosqichlarida — erta yoshdan maktabga tayyorlov yoshigacha — psixologik, fiziologik, kognitiv, hissiy jihatdan tubdan farqlanadi. Shuning uchun musiqiy tarbiya jarayonini tashkil etishda bolalarning yosh xususiyatlarini chuqur bilish va ularni hisobga olish pedagogning eng muhim vazifasidir. Yosh xususiyatlarini e'tiborsiz qoldirish, barcha yoshdagi bolalar bilan bir xil metodlar bilan ishlash, ularning imkoniyatlaridan oshiq yoki past talablar qo'yish musiqiy rivojlanishni sekinlashtiradi, bolalarda musiqaga qiziqishni yo'qotadi, ba'zan esa jismoniy va psixologik zararlar yetkazishi mumkin. Masalan, kichik yoshdagi bolalardan uzoq vaqt tinch o'tirishni talab qilish, ularga murakkab ko'p ovozli qo'shiqlarni o'rgatishga harakat qilish, yoki aksincha, katta yoshdagi bolalarga juda oddiy,

primitiv materiallar taklif etish — bularning barchasi noto'g'ri pedagogik yondashuvlardir. Ushbu maqolada maktabgacha yoshning har bir bosqichiga xos xususiyatlar tahlil qilinadi va ushbu xususiyatlarni musiqiy tarbiya jarayonida qanday hisobga olish metodikasi taqdim etiladi.

MAKTABGACHA YOSHNING DAVRLASHUVI VA UMUMIY XUSUSIYATLARI

Yosh davrlashuvi tizimi Maktabgacha ta'lim amaliyotida quyidagi yosh davrlashuvi qabul qilingan: (2-3 yosh): (3-4 yosh): (4-5 yosh): (5-6 yosh): (6-7 yosh):

Har bir yosh bosqichida bolaning rivojlanishi noyob xususiyatlarga ega. Psixologiya va pedagogika fanlarida senzitiv davr tushunchasi mavjud — bu ma'lum qobiliyatlar, ko'nikmalarning eng oson va tabiiy rivojlanadigan optimal davr. Musiqiy qobiliyatlar uchun senzitiv davr asosan 3-7 yoshga to'g'ri keladi. Yosh xususiyatlarining asosiy jihatlari Musiqiy tarbiyada hisobga olinishi kerak bo'lgan yosh xususiyatlari: Fiziologik xususiyatlar:

- Vokal apparatining rivojlanishi (tovush diapazoni, ligamentlar holati) • Nafas olish tizimi (hajmi, nazorat qilish qobiliyati)
- Eshitish analizatorining sezgirligi
- Harakat koordinatsiyasi (qo'pol va nozik motorika)
- Charchoqqa chidamlilik, ishlash qobiliyati

Psixologik xususiyatlar:

- Diqqatning barqarorligi va hajmi
- Xotira turlari va hajmi (operativ, qisqa muddatli, uzoq muddatli)
- Idrok xususiyatlari (analizlash, sintez qilish qobiliyati)
- Tafakkur turi (namoyon-harakat, obrazli, so'zli-mantiqiy)
- Hissiy-iroda sferasi (his-tuyg'ularni nazorat qilish)
- Motivatsiya (ichki, tashqi) Ijtimoiy-shaxsiy xususiyatlar:
- O'yin, ta'lim, mehnat faoliyatining o'zaro nisbati
- Muloqot ko'nikmalari
- O'z-o'zini baholash va tanqidiy munosabat
- Mas'uliyat hissi
- Katta-kichik munosabatlari tushunchasi

Erta yosh (2-3 yosh) Umumiy rivojlanish xususiyatlari: Bolalar faol harakatlanishadi, atrofdagi dunyoni o'rganishadi, nutq faol rivojlanadi (50 so'zdan 1000-1500 so'zgacha). Diqqat qisqa muddatli (3-5 daqiqa), barqaror emas. Tafakkur namoyon-harakat xarakteriga ega — bola narsalarni qo'lida tutib, ular bilan harakatlar qilib o'rganadi. Hissiyotlar kuchli, ammo o'tkinchi. Asosiy faoliyat — o'yin va amaliy predmet bilan harakat. Musiqiy rivojlanish xususiyatlari:

- Musiqaga hissiy javob berish qobiliyati shakllanadi

- Qisqa, oddiy melodiylarni tinglash, eslab qolish
- Ovoz diapazoni juda tor: mi1 — lya1 (5 pluton)
- Nafas qisqa, ligamentlar juda nozik
- Ritmik harakatlar elementar (qo‘l chalish, oyoqni qoqish)
- Musiqiy-harakat koordinatsiyasi boshlang‘ich bosqichda Metodika va tavsiyalar: Mashg‘ulot davomiyligi: 8-10 daqiqa, haftasiga 2 marta Qo‘shiq kuylash:
- Juda qisqa qo‘shiqlar (4-8 takt)
- So‘zlar oddiy, takrorlanuvchi (“ay-lyuli”, “opa-opa”)
- Pedagog katta ovozi bilan kuylaydi, bolalar qo‘shilishadi
- Nafas mashqlari o‘yinli shaklda (“shamni puflash”, “pufakchalar”)
- Artikulyatsiya mashqlari (til, lablar mashqlari o‘yin shaklida) Musiqa tinglash:
- 30 sekund — 1 daqiqalik qisqa parchalar
- Tinglash davomida harakat qilish, o‘ynamaslikka ruxsat
- Bir xil asarni ko‘p marta takrorlash (tanishlik uyg‘otadi) Musiqiy-ritmik harakatlar: • Oddiy harakatlar: qo‘l chalish, oyoqni bosish, bosh irg‘itish
- Musiqaga mos yurish, to‘xtash
- O‘yinli elementlar: hayvonlarni taqlid qilish
- Kattalar (pedagog, ota-ona) bilan birga harakat Cholg‘u asboblari:
- Shar-shovli asboblari: marakas, rumba, qo‘ng‘iroqchalar
- Erkin eksperimentlash — tovush chiqarish tajribasi
- Pedagog bilan birga oddiy ritmlarni takrorlash Muhim eslatmalar:
- Majburlamaslik, bosim o‘tkazmaslik
- O‘yin shakli — asosiy yondashuv
- Maqtash, rag‘batlantirish
- Tanaffus va dam olish ko‘p bo‘lishi
- Xavfsizlikka alohida e’tibor

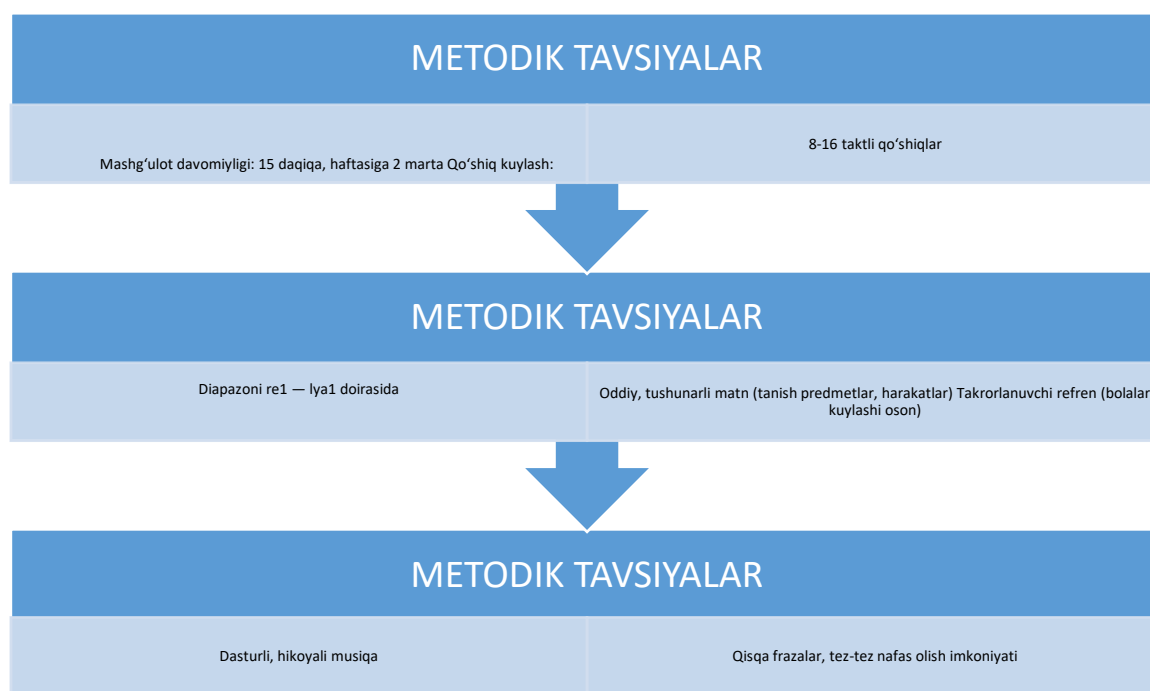
3.2. Kichik yosh (3-4 yosh) Umumiy rivojlanish xususiyatlari: Bolada “men o‘zim” tushunchasi shakllanadi, mustaqillikka intilish. Nutq faol rivojlanadi, oddiy gaplar qura boshlaydi. Diqqat 7-10 daqiqaga uzayadi. Tafakkur obrazli xarakterga o‘tadi. Hissiyotlar kuchli, ammo nazorat qilish qobiliyati hali zaif. O‘yin — yetakchi faoliyat. Musiqiy rivojlanish xususiyatlari:

- Musiqaning kayfiyatini (quvnoq-qayg‘uli) sezish
- Qisqa melodiylarni eslab qolish, kuylash
- Tovush diapazoni: re1 — lya1 (6-7 pluton)
- Yuqori va past tovushlarni farqlash
- Oddiy ritmik naqshlarni takrorlash
- Musiqaga mos harakatlarni koordinatsiya qilish

3.3. O‘rta yosh (4-5 yosh) Umumiy rivojlanish xususiyatlari:

Umumiy rivojlanish xususiyatlari: Diqqat ancha barqaror (10-12 daqiqa), ixtiyoriy xotira rivojlanadi. Obrazli tafakkur yetakchi, mantiqiy fikrlash elementlari paydo bo‘ladi. Hissiyotlar ustida ma’lum nazorat. Ijtimoiy munosabatlar rivojlanadi, guruhda o‘ynash qiziqarli. Kattalar avtoriteti muhim. Musiqiy rivojlanish xususiyatlari:

- Musiqaning janrini (marsh, vals, polka) farqlash
- Melodiya harakati (ko‘tarilish-tushish) ni sezish
- Tovush diapazoni: re1 — si1 (7-8 pluton)
- Ovoz ancha mustahkam, ammo hali nozik
- Ritmik naqshlarni aniq takrorlash
- Murakkab koordinatsiyasi harakatlar
- Musiqiy asarni taqqoslash qobiliyati Metodika va tavsiyalar: Mashg‘ulot davomiyligi: 20 daqiqa, haftasiga 2 marta Qo‘shiq kuylash:
- 16-24 taktli qo‘shiqlar, ikki qismli
- Diapazoni re1 — si1, ba’zan do2
- Ancha murakkab matnlar, hikoyalar

- Musiqiy asarni taqqoslash qobiliyati Metodika va tavsiyalar: Mashg‘ulot davomiyligi: 20 daqiqa, haftasiga 2 marta Qo‘shiq kuylash:
- 16-24 taktli qo‘shiqlar, ikki qismli
- Diapazoni re1 — si1, ba’zan do2
- Ancha murakkab matnlar, hikoyalar

- Ifodali kuylashga e'tibor
 - Dinamika o'zgarishlarini (kuchli-zaif) qo'llash
- Solo kuylashni boshlash (istiqbollari bo'lgan bolalar bilan)
- Musiqiy frazirovka (gap oxirida "tinish" qilish) Musiqa tinglash:
 - 2-2,5 daqiqalik asarlar
 - Turli janrlar: vokal, instrumental
 - Turli xarakter: lirik, dramatik, march, raqs
 - Asarning bo'laklarini farqlash
 - Janrni aniqlash ("Bu marsh, vals, polkami?")
 - Asarlarni taqqoslash ("Ikki qo'shiq qanday farq qiladi?")
 - Ijrochilar haqida oddiy ma'lumot (bastakor, kuychisi) Musiqiy-ritmik harakatlar:
 - Asosiy harakatlarning turli xillari (tovon ustida, tizzada)
 - Raqs elementlari: qadam-tizma, aylanish
 - Juft bo'lib raqslar
 - Murakkab musiqiy o'yinlar, rollari bo'lgan o'yinlar
 - Predmetlar bilan harakatlar (sharf, lenta, to'p)
 - Ijodiy topshiriq: musiqaga o'z harakatingizni o'ylab topish Cholg'u asboblari:
 - Barcha shar-shovli va zarb asboblari
 - Melodiya asboblari kirish: metallofon (2-3 plastinka)
 - Asboblarni orkestri tashkil etish (pedagog rahbarlik qiladi)
 - Tanish qo'shiq melodiylarini oddiy holda chalish
 - Musiqiy drama-izatsiyalarda asboblardan foydalanish

3.4. Katta yosh (5-6 yosh) Umumiy rivojlanish xususiyatlari:

Diqqat barqaror (15-20 daqqa), ixtiyoriy. Mantiqiy tafakkur faol rivojlanadi. Hissiyotlar ustida nazorat sezilarli yaxshilanadi. Ijtimoiy rollar tushunchasi rivojlangan. Til bilan munosabat shakllanadi, o'qishga qiziqish. O'z harakatlarini baholash qobiliyati. Musiqiy rivojlanish xususiyatlari:

- Musiqaning ifoda vositalarini (melodiya, ritm, tempo, dinamika, tembr) farqlash
 - Tovush diapazoni: re1 — do2, ba'zan re2
 - Tovush balandligini aniq sezish
 - Murakkab ritmik naqshlar
 - Ikki ovozli elementlar
 - Musiqiy tasavvur rivojlangan ("ichki eshitish")
 - Estetik baholash, tanqidiy fikrlash elementlari Metodika va tavsiyalar:
- Mashg'ulot davomiyligi: 25 daqqa, haftasiga 2 marta
- Qo'shiq kuylash:
- 24-32 taktli qo'shiqlar, bir necha qismli
 - Diapazoni re1 — do2 (re2)

- Murakkab matnlar, metaforalar
- Vokal texnikasiga e'tibor: nafas, artikulyatsiya, rezonat orlar • Dinamika, tempo, kayfiyat o'zgarishlari
- Solo, duet, kichik guruh kuylash
- Ikki ovozli oddiy qo'shiqlar ("kanonlar")
- Akapella elementlari (asbobsiz) Musiqa tinglash:
- 3-4 daqiqalik asarlar, murakkab tuzilishli
- Klassik musiqa: Chaykovskiy, Mocart, Vivaldi
- Milliy musiqa: o'zbek klassik ashulalari
- Simfonik asboblar bilan tanishish
- Musiqani tahlil qilish: "Qaysi asbob chalmoqda?", "Necha qism bor?", "Asarning kayfiyati qanday o'zgaradi?"
- Kompozitor hayoti va ijodi haqida qisqa ma'lumot
- Musiqiy tajribani so'z bilan ifodalash Musiqiy-ritmik harakatlar:
- Murakkab koordinatsiya: qo'llar va oyoqlar turli harakatlar
- Xalq raqslari elementlari: o'zbek, rus, boshqa xalqlar
- Ballroom raqslari elementlari (vals, polka)
- Musiqali drama-izatsiyalar, pyesalar
- Guruh kompozitsiyalari, diagonallar, doiralar

Nazorat savollari

1. Bolalarning yosh jihatidan aqliy xususiyatlarini aytib bering.
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh jihatidan psixologik xususiyatlariga qarab, ularni nechta guruhga ajratish mumkin?
3. Qobiliyat bu nima?

2.-mavzu: MTTlarida musiqa rahbari va tarbiyalanuvchilarning ijrochilik malakalari (4 soat amaliy)

REJA:

1. Musiqiy ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari.
2. Musiqa mashg'ulotining turlari va shakllari.
3. Ta'lim vositalarining turlari.
4. Ansambl turlari, cholg'ular tarkibi, ijro madaniyati, an'anaviy va akademik ijro masalalarini o'rgatish va o'rganish mezonlari.
5. Bolalar cholg'ularidan iborat ansambllar tashkil qilish uslublari bo'yicha nazariy va amaliy bilimlar, birgalikda ijro etish ko'nikmalari shakllantirish.

6. Turli guruhlarda musiqiy- ritmik harakat turlaridan foydalanish mezonlari.
7. Musiqiy va o'yinchoq cholg'ularda bolalardagi dastlabki ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi.

Tayanch so'z va tushunchalar: cholg'ular tarkibi, uslublar, ijrochilik ko'nikmasi, ansambl.

Musiqqa raxbarlari emotsional va estetik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Musiqaning turli janrlarini o'rganish orqali o'quvchilar turli emotsiyalarni tushunishni va ularga javob berishni o'rganadilar. Musiqqa ta'limi o'quvchilarning emotsional va estetik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Musiqqa orqali o'quvchilar turli emotsiyalarni tushunish, ularga javob berish va estetik tajriba olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Musiqqa ta'limi, shuningdek, o'quvchilarning musiqiy didini va estetik qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Musiqiy ta'lim tizimida ko'rinishi jihatidan eng sodda, ammo o'ziga xos murakkab faoliyat turi bu — musiqqa tinglashdir. Tinglash — bolalardagi musiqiy did va dunyoqarashni kengaytiradi, ritmni his etish, his-tuyg'ularni, kognitiv³ qobiliyatlarni umumlashtiradi. Bolalar musiqaning ta'sir kuchi va uning mazmunini anglash orqali turli emotsional holatlarni boshdan kechiradi. Bu esa ijodiy jarayonlar negizida badiiy va musiqiy taassurotlarga nisbatan munosabatni shakllantiradi, keyinchalik ularning ongida bu haqiqatga aylanadi.

Olimlar tomonidan olib borilgan tajribalar shuni ko'rsatadiki, insonning miyasi dam olishi musiqiy muolajalar asarning tempiga (sur'atiga) qarab, ya'ni sekin sur'atdagi kuy-qo'shiqlar tavsiya etiladi. Shunday ekan, sokin va o'rta tempdagi musiqalarni tinglash, ayniqsa, injiq va beqaror asab tizimiga ega bo'lgan bolalar uchun juda muhimdir.

Shuningdek, tinglash faoliyati insonning ovozi va cholg'udan taralgan musiqqa yordamida amalga oshiriladi. Aynan musiqaning har ikkala ijro vositasidan mashg'ulot jarayonida foydalanish uchun birinchi navbatda musiqqa rahbarining talqinida kuy yoki qo'shiq taqdim etiladi. Ovoz yordamida she'riyat va musiqaning uyg'unligi aks etgan ijod mahsuli hisoblangan qo'shiq, ba'zida cholg'u yoki cholg'usiz ham kuylab beriladi. Cholg'u musiqasi esa bir yoki bir nechta cholg'ular orqali kompozitorning ohanglardagi ijodiy fikrlar majmuidir.

Qo'shiq va cholg'u musiqasi bolalarning kayfiyatiga ta'sir o'tkazish kuchiga ega va kompozitor hamda bastakorning ohanglardagi fikrini to'g'ri

³ B.Alimov. Zamonaviy media muhitda mamlakat imijining kognitiv aspektlari. T.2018. y Kognitiv so'zi inglizcha (lotin) "cognize" so'zidan olingan bo'lib, u bilmoq, anglamoq, tushunmoq va fikrlamoq yoki "cognition" – bilish, tushunish kabi ma'nolarni beradi. O'z o'rnida bilish faoliyati insonning voqelikni bevosita sezishi, his etishi bilan bog'liq hodisadir.

etkazib berishi kerak. Musiqa rahbari muallif tomonidan yaratilgan asarni imkon qadar ritm va ohangini o'zgartirmasdan to'liq, ravon, xatosiz ijro etishi lozim. Bu noqulay vaziyatni keltirib chiqarmaslik uchun oldindan mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rish tavsiya etiladi. Asarning talqinida bolalardagi paydo bo'lgan taassurotlarni va munosabatni hisobga olish muhimdir. Tinglash jarayoni tarbiyalanuvchilarning diqqatini jamlash maqsadida bir necha marotaba musiqa qismlarga ajratgan holda ijro etib beriladi. Bu vaqt ichida bolalar o'zlari uchun qiziqarli va yoqimli bo'lgan jumllarini (faza) eslab qolishga harakat qiladi. Aynan, esda qolgan qismlari asosida asarni o'rgatish oson kechadi. Ko'zlangan maqsadga erishish uchun takrorlash, mashqlarning qaysi bir turidan foydalanish, qanday tartibda amalga oshirilishdan qat'iy nazar, bolalar musiqani tinglaydi. Shu tarzda keyingi mashg'ulot bilan o'zaro uzviylik yo'lga qo'yiladi.

Tinglash faoliyatida yuqoridagi keltirib o'tilgan mashg'ulot shakllarining ikkalasidan ham keng foydalanish maqsadga muvofiq. Chunki, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan ijro dasturi ko'pgina hollarda biror vaziyatni, voqeani yoki hodisalarni musiqa bilan yanada boyitishga xizmat qiladi. Bu haqda P.I.Chaykovskiy quyidagi fikrni bildirgan. “- Musiqaning mazmun-mohiyati ma'lum darajadagi maqsadga yo'naltirilgan bo'lib, ijro vaqtida aynan ushbu g'oya yoki syujetning badiiyligini ochib berish, ohang va tovushlarda aks ettirishga xizmat qiladi”.

Haqiqatdan ham, musiqa asari asosan she'riy, adabiy yoki tasviriy asarlardan olingan, ma'lum bir mavzuni yoritib berish uchun bastalanadi. Masalan, M.Lermontovning she'ri asosida M.Balakirevning “Tamara” simfonik poemasi, kompozitor M.Mussorgskiyning “Ko'rgazmadagi rasmlar” (Kartinki s vistavka) deb nomlangan asari rassom G.Hartmann chizgan rasmlardan ilhomlanib bastalangan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tinglash faoliyatiga o'rgatish mashg'ulot turiga asoslangan holda musiqa rahbari ikki xil yondashuvda olib borish mumkin.

1. Amaliy mashg'ulot. Bunda kompozitor asaridagi musiqiy ifoda vositalaridan biri tanlab olinadi. Aynan, ushbu ijro dasturining mazmunidan kelib chiqqan holda, bolalarning bilim va ko'nikmalari shakllantiriladi.

Masalan, Ahmad Haydarovning “Chittak” asari allegro tempida yozilgan bo'lib, kichik va o'rta guruh bolalari uchun mo'ljallangan tinglash faoliyatining ijro dasturiga kiritish mumkin. Bu asar misolida “Stakkato”, “Dinamika” va “Temp” mavzularini qamrab olish mumkin⁴.

2. Nazariy mashg'ulot. Bu yondashuvda elementar nazariya mavzulari

⁴ Каренг. ---- бет. Машгулот ишланмаси-1

asosida kuy yoki qo'shiq tushuntirish hamda mustahkamlash vazifasini bajaradi.

Masalan, "Stakkato" mavzusini kichik yoki o'rta guruh bolalariga tushuntirish uchun yozilishi va ijro etilishi bo'yicha bir nechta misollar asosida olib boriladi. Stakkato mavzusi ko'rgazmali materiallar yoki didaktik o'yin shaklida tashkil etish mumkin.

Shu boisdan, tinglash faoliyatida musiqa rahbari va bolalar o'rtasidagi vazifalar aniq belgilab olinishi lozim.

Birinchi vazifa musiqa rahbariga yuklatiladi. Bunda musiqa rahbari ijro dasturi haqidagi tasavvurni bolalarda shakllantirishi uchun asarning badiiy boyitib, bo'rtirma yoki qiyosiy o'xshatmalardan foydalangan holda jonli ravishda ijro etib berishi lozim.

Ikkinchi vazifa bolalarga yuklatiladi. Bolalar musiqani tinglab, asarning xarakterini, qismlarini aniqlaydi, tasavvurlaridagi tushunchalarni so'z yoki harakatlar bilan ifodalab beradi.

Turli guruhlarda musiqa tinglashga bolalarni o'rgatish usullari

Musiqa tinglash — san'atning boshqa turlari bilan ham bog'langan holda konsert — ijrochilik faoliyatida ham namoyon bo'ladi. Bolalarning musiqiy ta'limida bu faoliyat sohaning barcha yo'nalishlari bilan o'zaro yaxlitlikda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, kuylash faoliyati misolida oladigan bo'lsak, ijro dasturini quyidagi ketma-ketlikda bo'lsa-da, tinglash asosida amalga oshiriladi:

- qo'shiq musiqa rahbari tomonidan ijro etib beriladi. Bolalar tinglaydi;
- qo'shiqni o'rganish jarayonida bolalar tovushlar balandligini tinglaydi;
- badiiyligi ustida ishlashda dinamikasini ifodalab berish uchun cholg'udagi ovoz yo'nalishini tinglaydi;
- qo'shiqni ham kuylab, ham tinglaydi;
- didaktik o'yin shartlarini bajarish jarayonida tinglaydi;
- raqs harakatlarini o'z vaqtida belgilangan ketma-ketlikda bajarish uchun tinglaydi.

Tinglash faoliyatini alohida mashg'ulot sifatida emas, balki, boshqa faoliyat turlarining ichida tashkil etish bolalarni hissiy tajribalarini boyitadi. Aslida, mavjud musiqiy asarlarni tanlab, ijro etilgan musiqaga qiziqish yaratish, uni his qilish, munosabatini bildirishga o'rgatish lozim. Buning uchun musiqa rahbari tomonidan kirish so'zlari, tinglashdan oldingi badiiy obrazlar mimikalar bilan boyitilgan bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, kirish so'zi qisqa va tushunarli bo'lishi kerak. Kichik va o'rta yoshdagi bolalarni tinglashga o'rgatishda eng sodda va tushunarli musiqa asarlardan foydalaniladi. Bu faoliyat turida maktabgacha yoshdagi bolalarning faolligini oshirish biroz mushkuldir. Chunki, ularda sezuvchanlik, musiqani his qilish, o'z hissiyotlari hamda

tuyg'ularini ifodalay olish qobiliyatlari to'liq rivojlanmagan. Shu boisdan, tinglash faoliyatini o'yin shaklida yoki boshqa faoliyatlari negizida tashkil etish maqsadga muvofiq. Albatta, bunda repertuar masalasiga alohida e'tibor qaratiladi. Aslida, bolalarni o'rab turgan atrof-muhit, oiladagi tarbiya va mashg'ulotlar o'rtasidagi o'zaro uzviylik mezonlarini bog'lagan holda yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq.

Bolalar uchun bastalangan musiqiy asarlar badiiy, ohangdor bo'lishi va uning quvnoqligi zavqlantira olishi lozim. Bundan tashqari, ular bolalar uchun mavjud bo'lgan his-tuyg'ularni, kayfiyatlarni, fikrlarni etkazishlari kerak. Bolalar diqqatlarini jamlab olish murakkab bo'lgan jarayondir. Shu boisdan, tinglash faoliyati uchun tanlangan asarlar quyidagi talablarga asosan belgilanadi:

- quvnoq;
- sodda garmoniyalarga ega;
- o'rta va past ovozda ijro etish;
- o'rta va sekin tempda;
- kichik hajmda asar.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun oddiy san'at asarlari o'zbek bastakor va kompozitorlar tomonidan kam yaratilgan. Lekin, kichik va o'rta guruh bolalari uchun tinglash faoliyatini mashg'ulotning ma'lum bir qismida yoki konsert shaklida tashkil etish mumkin.

Bolalar bilan qo'shiq, didaktik o'yin, raqsni o'rganishdan oldin, musiqa rahbari faoliyat turidan kelib chiqqan holda amaliy ko'rsatmalar beradi va bolalar bu jarayonda tanlangan asarni tinglashga muvaffaq bo'ladi. Shu bilan birga, musiqa xarakteri, ma'lum bir qism, yugurish, yurish, qarsak, aylana kabi harakatlar vazifa sifatida beriladi. Bolalar, musiqa tinglab, uning ostida turli harakatlarni bajaradi. Musiqa tinglash ulardagi ongli ravishda harakatni amalga oshirishga yordam beradi.

Shu boisdan, musiqa rahbari bolalarga har bir bajarayotgan harakatlarini, ya'ni aylanish, oyoq uchida yoki tavon bilan yurish kabi vazifalarni doimiy ravishda eslatib borishi shart emas.

Bolalarning maktabgacha yosh davridan boshlab musiqa tinglashga o'rgatish boshqa san'at turlari qatorida tushunish va amaliyotga tatbiq etish uchun murakkab bo'lgan ijodiy jarayonlardan biridir.

P.Chaykovskiy musiqaga "ichki hissiyotlarni ifodalovchi nutq" deya ta'rif bergan. Tuyg'ularni so'z bilan ifodalash deyarli qiyin vaziyatlardan biridir.

Bolalarni musiqa tushunishga o'rgatish kerak, buning uchun birinchi navbatda sluxni rivojlantirish kerak. Asarlarni tinglashdan tashqari, katta yoshdagi bolalar uchun oddiy musiqa darslarida musiqa tinglash konsert

shaklida 15-20 minut kuylash va cholgʻu musiqalaridan foydalangan holda davom ettirish tavsiya etiladi. Masalan: Konsert dasturining mavzuni maʼlum bir kompozitor yoki bastakorning asarlari hamda oy mavzulari asosida turli mualliflarning ijod namunalari iborat boʻlishi mumkin.

Dilorom Omonullayevaning ijod namunalari asosidagi konsert dasturi

1. Anjir
2. Shaftoli
3. Qoʻgʻirchoqlar bilan raqs
4. Argʻimchoq
5. Yomgʻir-jon
6. Joʻjalarim

“Kuz boʻyoqlari” oy mavzusi asosida tashkil etilgan konsert dasturi

1. Yomgʻir-jon Dilorom Omonullayeva musiqasi
2. Sariq bargchalar Mavluda Ikromova sheʼri va musiqasi
3. Kuz barglari. Laylo Tursunov musiqasi
4. Oq paxta Kamil Abdullayev musiqasi
5. Kuz Sofiya Abramova musiqasi
6. Oʻzbekiston paxtasi Toʻxtasin Jalilov musiqasi

Konsert dasturi qisman yangi va tanish asarlardan tuzilishi lozim. Konsertda ijro etilgan yangi musiqalarni bolalarga keyingi mashgʻulotlar davomida tinglash faoliyatida foydalanish mumkin. Konsertning ijro dasturidan 4-5 dan ortiq qoʻshiq va kuylar rejalashtiriladi. Musiqa va qoʻshiqlardan tashqari, konsertning mazmuniga qarab, sheʼr, ertak yoki hikoyalarni ham kiritish mumkin. Bolalarning faoliyati yakka, guruhli va jamoa shaklida ham tashkil etilishi mumkin.

Shuningdek, konsert dasturida baland ovozda musiqalar bolalarning tinglash qobiliyatiga, juda tez surʼat esa ohangni idrok etishiga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Tinglash faoliyati uchun tanlangan ijro dasturi bolalarning ovoz diapazoniga toʻgʻri kelmasligi mumkin. bunday vaziyatlarda musiqa rahbari ularning diqqatini tinglashga qaratishi va kuylash mumkin emasligini tushuntirishi, ohangni notoʻgʻri ifodalashi natijasida ovoz paylarining shikastlanish holatlari yuzaga kelish sabablari aytib oʻtiladi.

Musiqa tinglash bolaning musiqiy idrokini tarbiyalaydi, musiqiy asarlarni farqlashga, eshitish qobiliyatini, ayniqsa hissiyotlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilar bilan ushlab jarayonida ansamblni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ansambl turlari (orkestr, kvartet), cholgʻu tarkibi (milliy, gʻarbiy), ijro madaniyati (anʼanaviy, akademik) va ularni oʻrgatish mezonlari cholgʻu ansambl ijrochiligini takomillashtirish, milliy

cholg'ular o'rnini aniqlash, ijro uslublarini farqlash, ijro mahoratini oshirish, hamda an'anaviy va akademik yo'nalishlar integratsiyasini o'rgatishga qaratilgan, bunda texnika, intonatsiya, uslubiy xususiyatlar va ansambl birligini ta'minlash asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi.

Ansambl ijrochiligi — bu ikki yoki undan ortiq ijrochilarning birgalikda musiqa ijro etish jarayoni bo'lib, u alohida individual ko'nikma va bilimlardan tashqari, hamkorlik, o'zaro tinglay bilish, jamoa bo'lib ishlash va umumiy badiiy maqsadga erishish qobiliyatlarini talab qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ansambl musiqa qilish nafaqat musiqiy ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki ijtimoiy, emotsional va shaxsiy o'sishning muhim vositasi hamdir. Zamonaviy pedagogika ansambl faoliyatini kompleks rivojlantirish vositasi sifatida baholaydi. Birgalikda musiqa qilish jarayonida bolalar bir-birini tinglashni, o'z harakatlarini jamoa bilan muvofiqlashtirish, mas'uliyat olish va umumiy natijaga hissa qo'shishni o'rganadilar. Bu ko'nikmalar nafaqat musiqiy, balki hayotning barcha sohalarida zarur bo'lgan ijtimoiy kompetensiyalarning asosini tashkil etadi. Bog'cha yoshida ansambl ijrochiligi elementi bilan tanishish bolalarning musiqiy rivojlanishida muhim bosqich bo'lib, keyinchalik professional musiqiy ta'lim olish uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasalarida ansambl ishi o'z xususiyatlariga ega — u o'yin shakli, qiziqarli mashg'ulotlar va bolalar imkoniyatlariga to'liq mos keladigan yondashuv orqali amalga oshirilishi kerak.

Ushbu maqolada ansambl ijrochiligi elementlarini bolalarga o'rgatishning ilmiy asoslangan, amaliy va samarali texnologiyalari, metodlari va pedagogik tamoyillari chuqur tahlil qilinadi. Ansambl ijrochiligi va uning turlari Ansambl tushunchasi va ta'rifi Ansambl (fransuzcha “ensemble” — birlik, jamlik) — bu bir necha ijrochilarning birgalikda, uyg'un va muvofiqlashtirilib musiqa ijro etishi. Ansamblning asosiy xususiyati — har bir ishtirokchining o'z partiyasi yoki rolini bajarib, umumiy musiqiy to'qimaning bir qismi bo'lishi va yakuniy natija — birlashgan, uyg'un musiqiy badiiy asar yaratishda hissa qo'shishidir.

Ansamblida ishtirok etish uchun zarur bo'lgan asosiy qobiliyatlar: o'z partiyasini bilish va xatosiz ijro qilish, boshqa ijrochilarni eshitish va tinglash, umumiy temp va ritmni saqlash, dinamik (kuchli-zaif) muvozanatni ta'minlash, bir vaqtning o'zida o'z ovozi nazorat qilish va boshqalar bilan uyg'unlikda bo'lish, dirijyorning (yoki rahbarning) ko'rsatmalariga rioya qilish, jamoaviy mas'uliyat hissi va intizomlilik. Maktabgacha ta'limda ansambl turlari Vokal ansambl — ikki yoki undan ortiq bolaning birgalikda kuylashi. Bog'chada eng oddiy shakli — duo (ikki bola), keyin trio (uch bola) va kichik vokal guruhlar (4-6 bola). Vokal ansamblida bolalar bir xil melodiyaning birga kuylashlari (unison)

yoki oddiy ikki-uch ovozli qo'shiqlarni ijro etishlari mumkin. "Karavoy", "Quyunchalar", "Do'stlar" kabi qo'shiqlar vokal ansambl uchun mos keladi. Instrumental ansambl — bolalar turli musiqiy asboblarda (odatda zarbli va oddiy melodiya asboblarda) birgalikda chalishadi.

Bog'chada baraban, metallofon, ksilofon, triangel, shatraq, qo'ng'iroq, marakas kabi oddiy asboblari ishlatiladi. Instrumental ansamblda har bir bola o'z rolini bajaradi: ba'zilar ritm chalishadi (zarbli asboblari), boshqalari oddiy melodiya ijro etishadi (metallofon, ksilofon). Vokal-instrumental ansambl — qo'shiq kuylash va asboblari chalish kombinatsiyasi. Bir guruh bolalar kuylaydi, ikkinchilari esa asboblarda hamrohlik qilishadi. Bu forma bolalarning turli qobiliyatlarini birlashtirishga imkon beradi va mashg'ulotni yanada rang-barang qiladi. Xor ansambl — katta guruh bolalarning birgalikda kuylashi (15-20 va undan ortiq). Garchi xor ansamblning alohida shakli hisoblanmasa ham, u ansambl tamoyillariga asoslanadi: uyg'unlik, bir-birini tinglash, umumiy tovush hosil qilish. Bog'chaning katta va tayyorgarlik guruhlarida oddiy xor asarlari ijro etilishi mumkin. Musiqiy-ritmik ansambl — bolalar birgalikda ritmik harakatlar, raqs elementlari yoki plastik improvizatsiya bilan shug'ullanadilar.

Bu jismoniy harakat va musiqaning birikmasidir. Barcha bolalar bir vaqtda bir xil harakatlarni bajarishadi yoki turli guruhlar turli rollarni o'ynashadi (masalan, bir guruh "qushlar", ikkinchisi "daraxtlar", uchinchisi "shamol"). Yoshga mos ansambl shakllari Kichik guruh (3-4 yosh): Bu yoshda hali haqiqiy ansambl faoliyati deyish qiyin, lekin uning elementlari kiritiladi. Bolalar bilan jamoaviy ritmik topshiriqlar, hammaning birga shatraq chaqish, oddiy qo'shiqni birgalikda kuylash — bu ansambl ishining boshlang'ich bosqichlari. Asosiy maqsad — birgalikda nimadir qilish, boshqalarni tinglay bilish ko'nikmalarini shakllantirish. O'rta guruh (4-5 yosh): Bu yoshda sodda duo va triolarni tashkil etish mumkin. Ikki bola birgalikda oddiy qo'shiq kuylashi yoki ikkita turli ritm asbobida (masalan, biri baraban, ikkinchisi triangel) bir vaqtda chalishi. Qisqa (4-8 takt) musiqiy parchalar tanlanadi. Bolalar ketma-ket navbat bilan yoki bir vaqtda ijro etishni o'rganadilar.

Katta guruh (5-6 yosh): Ansambl ishi yanada tizimli bo'ladi. 3-5 kishilik vokal yoki instrumental guruhlar tashkil etilishi mumkin. Oddiy ikki ovozli qo'shiqlar (bir guruh melodiya, ikkinchisi ostinato — takrorlanuvchi motiv), turli asboblari kombinatsiyasi (melodiya va ritm guruhlarini) qo'llaniladi. Mashg'ulotlar muntazam bo'ladi va bolalar o'z rollarini yaxshi bilib oladilar. Tayyorgarlik guruhi (6-7 yosh): Bu yoshda to'liqroq ansambl faoliyati amalga oshiriladi. 6-10 boladan iborat guruhlar, oddiy ko'p ovozli qo'shiqlar, kichik bolalar orkestr (turli asboblari bilan), vokal-xor ansamblari tashkil etilishi

mumkin. Repertuar murakkablashadi (16-24 takt), dinamik va tempo o'zgarishlari kiritiladi. Bolalar konsert dasturlarida ishtirok etadilar. Ansambl ijrochiligi elementlarini o'rgatishning pedagogik asoslari Asosiy pedagogik tamoyillar Bosqichma-bosqich rivojlanish: Ansambl ko'nikmalarini o'rgatish sodda va asta-sekin murakkablashuvchi jarayon bo'lishi kerak. Birinchi bosqich — barcha bolalar bir xil ishni qilishadi (unison kuylash, bir xil ritm chalish). Ikkinchi bosqich — ikkita element paydo bo'ladi (melodiya va ostinato, qo'shiq va ritm hamrohligi).

Uchinchi bosqich — uchta va undan ortiq element (ko'p ovozli qo'shiqlar, turli asboblar guruhi). O'yinli shakl: Bog'cha yoshida barcha ta'lim o'yin orqali amalga oshishi kerak. Ansambl mashg'ulotlari “musiqiy orkestr o'yini”, “qushlar xori”, “to'y dasturxon”, “konsert sahnasi” kabi o'yin syujetlari bilan boyitiladi. Rollar, personajlar, qiziqarli topshiriqlar bolalarning motivatsiyasini oshiradi.

Ijoiy muhit: Ansambl — bu birgalikda yaratish jarayoni bo'lib, u ijobiy emotsional muhitda amalga oshishi kerak. Har bir bolaning hissasi qadrlanadi, xatolar tabiiy jarayon sifatida qabul qilinadi va ularni to'g'rilash uchun qo'llab-quvvatlash beriladi. Muvaffaqiyatlar bayram qilinadi va umumiy yutuq sifatida e'tirof etiladi. Individual yondashuv jamoa ichida: Har bir bolaning o'ziga xos qobiliyatlari, sur'ati va xususiyatlari bor. Pedagog ansamblda har bir bola o'z imkoniyatiga mos rol topishini ta'minlashi kerak. Kuchli bolalarga murakkabroq q partiya, boshlanuvchilarga oddiyroq rol beriladi. Bu barcha bolalarni jarayonga jalb qilish va hech kimning ortda qolmasligi uchun muhim. Muntazamlilik va davomiylik: Ansambl ko'nikmalari faqat muntazam mashg'ulotlar orqali shakllanadi. Haftada 2-3 marta, har safar 15-25 daqiqa (yoshga qarab) mashg'ulotlar o'tkazilishi zarur. Uzoq tanaffuslar oldingi yutuqlarni yo'qotishga olib keladi. Ansambl ishida zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalar Musiqiy eshitish va poliphonik idrok: Bolalar bir vaqtda ikki yoki undan ortiq musiqiy chiziqni (ovoz, asbob) eshitishni o'rganishlari kerak.

Bu oddiy mashqlar bilan boshlanadi: pedagog bitta melodiya chaladi, bola ikkinchisini kuylaydi va ikkalasini ham eshitishga harakat qiladi. Keyinchalik bu ko'nikma murakkablashadi — bola o'z partiyasini ijro etib, boshqa bolalarning partiyasini ham eshitishi kerak. Ritmik uyg'unlik: Ansamblda barcha ishtirokchilar bir xil temp va ritmda bo'lishi zarur.

Bu uchun maxsus ritmik mashqlar qo'llaniladi: hammaning birga qo'l chalish, qadam bosish, oddiy ritmik naqshlarni takrorlash. Metronom yoki pedagog qo'l chalib umumiy tempni belgilaydi, bolalar esa uni barqaror saqlashni o'rganadilar. Dinamik muvozanat: Ansamblda hech bir ovoz

boshqalarini bostirib ketmasligi kerak (agar bu maxsus rejalashtirilmagan bo'lsa).

Bolalar o'z ovoz kuchini boshqarishni, kerak bo'lganda pastroq kuylash yoki chalishni o'rganadilar. "Forte" (kuchli) va "piano" (zaif) tushunchalari amaliy o'rgatiladi. Hamkorlik va kommunikatsiya: Ansambl ishtirokchilari bir-biriga qarab, ko'z bilan aloqa o'rnatib, dirijyor yoki rahbarni kuzatib turishlari kerak.

Bu nafaqat texnik, balki ijtimoiy ko'nikma ham — bolalar birgalikda ishlash, bir-birini qo'llab-quvvatlash va umumiy maqsadni his qilishni o'rganadilar. Intizomlilik va mas'uliyat: Ansamblda har bir ishtirokchi muhim va uning xatosi yoki ishtiroki yetishmasligi umumiy natijaga ta'sir qiladi. Bolalar o'z rolining ahamiyatini tushunishadi va mas'uliyat hissini rivojlantirishadi. Muntazam davom etish, mashqlarga tayyorgarlik, o'z partiyasini bilish — bu barcha ijtimoiy-shaxsiy ko'nikmalardir. Ansambl ijrochiligi elementlarini o'rgatish metodikasi Tayyorgarlik bosqichi Ansambl ishiga to'g'ridan-to'g'ri kirishishdan oldin, bolalar individual mashg'ulotlarda zarur bazaviy ko'nikmalarni o'zlashtirishlari kerak: Individual musiqiy tayyorgarlik: Har bir bola asosiy musiqiy ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur - oddiy qo'shiqlarni to'g'ri kuylash, ritm hissiga ega bo'lish, asboblarni chalinishi bilan tanish bo'lish (agar instrumental ansambl rejalangan bo'lsa).

Individual mashg'ulotlarda pedagog har bir bolaning darajasini aniqlaydi va ansambl uchun mosligini baholaydi. Tinglay bilish mashqlari: Ansambl uchun eng muhim ko'nikma-boshqalarni tinglash. Maxsus mashqlar qo'llaniladi: pedagog ikki xil tovush chiqaradi, bola ularni farqlashi kerak; bir guruh qo'shiq kuylaydi, boshqa guruh tinglab, keyin ayting -nechta ovoz eshitildi, melodiya qanday bo'ldi. "Musiqiy kim-oshdi" o'yini: bolalar ko'zlari yumuq, pedagog yoki bola biror tovush chiqaradi, qolganlar nima ekanligini taxmin qilishadi. Ritmik sinxronizatsiya mashqlari: Bolalar guruh bo'lib bir xil ritmni birga takrorlashadi.

Oddiy mashq: pedagog qo'l chaladi, barcha bolalar bir vaqtda qo'l chaladilar. Murakkab mashq: pedagog ritmik naqsh chaladi (masalan, qisqa-qisqa uzun), bolalar takrorlaydilar. "Oyna" o'yini: bir bola harakat qiladi, qolganlar xuddi oyna qaytarmasi kabi bir vaqtda takrorlaydilar. Jamoaviy o'yinlar: Ansamblda ishlashga tayyorgarlik uchun bolalarga jamoaviy musiqiy o'yinlar o'rgatiladi. "Karavoy", "Terakmi-terakmi", "Lopar-lopar" kabi doira o'yinlari bolalarda jamoaviy ishtirok etish, navbat kutish va umumiy qoidalarga rioya qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Ansambl tashkil etish bosqichi Guruh tanlash: Pedagog ansambl uchun bolalarni tanlab olishda quyidagi mezonlarni hisobga oladi: musiqiy qobiliyatlar (eshitish, ritm, ovoz yoki asbobda chalish ko'nikmalari), motivatsiya va qiziqish (bola ansamblda ishtirok

etishni xohlashi kerak), ijtimoiy ko'nikmalar (boshqalar bilan muloqot qilish, hamkorlik qilish qobiliyati), yosh va rivojlanish darajasi (ansambl ishtirokchilari taxminan bir xil darajada bo'lishi maqsadga muvofiq).

Ansambl tarkibi odatda 3-6 boladan iborat bo'ladi (bog'cha yoshida). Katta guruhlar (8-10 bola) faqat katta va tayyorgarlik guruhlarida tashkil etilishi mumkin. Har bir bolaga aniqroq rol va partiya berilishi uchun kichik tarkib afzal. Rollar va partiyalar taqsimlash: Pedagog har bir bola uchun uning qobiliyatiga mos rol topadi.

Vokal ansamblda: asosiy melodiya (eng kuchli ovozga ega bolalar), ikkinchi ovoz yoki ostinato (barqaror ritm hissiga ega bolalar), solist partiyalari (yaqqol ijro qila oladigan bolalar). Instrumental ansamblda: melodiya asboblari — metallofon, ksilofon (musiqiy eshitishi yaxshi rivojlangan bolalar), ritm asboblari — baraban, doira, triangel (ritm hissiga ega bolalar), tovushli effektlar — shatraq, qo'ng'iroq, marakas (boshlanuvchilar yoki maxsus effekt uchun). Birinchi tanishuv mashg'uloti: Ansambl tashkil etilganda, birinchi mashg'ulot muhim ahamiyatga ega. Pedagog bolalarga ansambl nima ekanligini tushuntiradi (oddiy, tushunarli til bilan, o'yin shaklida), jamoa nomi o'ylab topiladi ("Chanqidagi bulbullar", "Quyoshli ovozlari", "Do'stlar orkestr"), jamoaviy qoidalar belgilanadi (bir-birini tinglash, pedagog ko'rsatmasiga rioya qilish, hamma birga mashq qilish), birinchi sodda asar tanlab olinadi va uning ustida ish boshlanadi. Repertuar ustida ishlash jarayoni Repertuar tanlash mezonlari: Ansambl uchun asar tanlashda quyidagi omillar e'tiborga olinadi: yoshga moslik (matn va melodiya bolalar uchun tushunarli), texnik qulaylik (hamma bolalar ijro qilishi mumkin bo'lgan partiyalar), qiziqarlilik (quvnoq, rang-barang, bolalar uchun jozibali), qisqalik (birinchi asarlar 8-16 takt, keyinchalik 16-32 takt), aniq struktura (takrorlanuvchi qismlar, aniq ritm), pedagogik maqsadga yo'naltirilganlik (ma'lum ko'nikmalarni rivojlantiruvchi).

Bosqichma-bosqich o'rganish: Asar ustida ish bir necha bosqichda amalga oshadi: 1. Tanishuv bosqichi: Pedagog asarni to'liq ijro etadi yoki audio yozuvini tinglatadi. Bolalar bilan asar mazmuni, xarakteri, kayfiyati muhokama qilinadi. Asarning strukturasi tushuntiriladi (necha qism, qayerlarda takrorlanish). 2. Qismlarni o'rganish: Asar qismlarga bo'linadi va har bir qism alohida o'rganiladi. Individual partiyalar ustida ish: har bir bola o'z partiyasini alohida mashq qiladi. Kichik guruhlar bilan ish: ikki-uchta bola birga partiyalarini birlashtirishadi. Cholg'u ijrochilik san'atining dastlabki ko'nikmalarini o'rgatish maktabgacha yoshdagi bolalarni musiqa olamining sirli dunyosiga va ulardan taralayotgan turli balandlikdagi tovushlarni anglashga o'rgatadi. Shu bilan birgalikda musiqiy savodni, ya'ni nota yozuvi asosida kichik hajmdagi kuy va qo'shiqlarni ijro etishga hamda musiqa rahbariga jo'r bo'lish

qobiliyatiga ega bo'ladi.

Amaliyot negizida musiqiy va o'yinchoq cholg'ularning tuzilishi, ularning tovushqatori, tembri, ko'rinishi, nomlanishi haqidagi ma'lumotlar bilan tanishadi. Musiqa cholg'ulari bolalarni chidamli, matonatli, intiluvchan, sabr-toqatli bo'lishga undaydi. Ayniqsa, bu faoliyat turi bilan shug'ullangan tarbiyalanuvchilarda diqqatni jamlash xususiyatini va xotirani rivojlantiradi. Musiqiy tembr va atamalar bilan tanishish nutqini boyitib boradi. Bolalar turli cholg'ularning tovushini eshitib, solishtirish natijasida, uning tafakkuri, tahlil qilish qobiliyati rivojlanadi.

Musiqiy cholg'ularida ijrochilik san'ati barmoqlardagi mayda muskullarni mashq yordamida harakatga keltiradi.

Cholg'ulari orqali olib borilgan amaliy mashg'ulotlar bolalarni faollikka, musiqiy fikrlarni anglashga, tana harakatlarining vazifasini muvofiqlashtirishga yordam beradi, tasavvur va ijodkorlikni, musiqiy didni rivojlantiradi, atrofidagi go'zalliklarni sevishga o'rgatadi.

“Bolalar musiqa cholg'ulari” tashqi ko'rinishi va tovush hosil qilish imkoniyatiga ega, haqiqiy sozlardan⁵ hajm jihatidan qisqartirilgan hamda soddalashtirilgan nusxalaridir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga cholg'u ijrochilik san'atining dastlabki ijro ko'nikmalarini o'rgatish uchun ikki xil ko'rinishi amaliyotda foydalaniladi.

- Musiqiy cholg'ular
- O'yinchoq cholg'ular

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, ularning bir-biridan farqli tomonlari va o'ziga xoslik jihatlari mavjud.

Bolalarning musiqiy o'yinchoqlarga bo'lgan ehtiyojlari juda baland. Musiqiy o'yinchoqlardan rolli o'yinlarda ishlatiladigan sun'iy ovoz chiqaruvchi, shakli va musiqiy ovozi jihatidan ham taqlid qilishga mo'ljallangan, ko'rgazma sifatida foydalanish uchun plastmassadan yasalgan mahsulotdir.

O'yinchoqlar maktabgacha yoshdagi bolalarning doimiy hamrohi bo'lib, musiqiy cholg'ularda ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirish borasida ulardan foydalanish tavsiya etiladi. Bu esa o'z navbatida o'yinchoq cholg'ular ko'rinishidagi ifoda vositalaridir.

Musiqiy o'yinchoq cholg'ular ikki turga bo'linadi:

1. Ovozsiiz o'yinchoq cholg'ular
2. Ovozli o'yinchoq cholg'ular

Pedagogika fanlari doktori, professor Vetlugina *Natalya Alekseyevna*

⁵ Хақиқий созлар – профессионал ва катталар учун мўлжалланган, амалиётда соҳа мутахассислари томонидан ижро этиб келинаётган чолғулар.

tomonidan o'yinchoq va musiqiy cholg'ular quyidagi guruhlarga ajratilgan⁶.

1. Torlar cholg'ular guruhi — sitra, domra, balayka va boshqalar;
2. Puflama cholg'ular guruhi — fleyta, saksafon, klarnet, garmoshka;
3. Urma-klavishli cholg'ular guruhi — pianino, royal va boshqalar;
4. Tugma klavishli cholg'ular guruhi — akkordeon, bayan, garmon va boshqalar;
5. Urma zarbli cholg'ular guruhi — buben, baraban, tarelki, metallofon va boshqalar.

Nikolay Afanasevich Metlov esa musiqa cholg'ularini 4 ta guruhga ajratgan.

1. Torli cholg'ular guruhi — balalayka, mandolina, gitara
2. Publama cholg'ular guruhi - truba, gubnaya garmonika, detskaya fleyta
3. Klavishli cholg'ular guruhi – pianino, garmoniya;
4. Urma zarbli cholg'ular guruhi:
 - a) baraban, buben, tarelkalar, treugolnik, kastanetlar, kolokolchik.
 - b) shovqinli o'yinchoq cholg'ular (pogremushki), bubencha.

Musiqa asboblari klaviatura, shamol asboblari, tor va perkussiY. Klaviaturalarga fortepiano, garmoniya; torlari — balalaika, mandolin, gitara; shamol asboblari — surnay, garmoniya, bolalar nayi; urma cholg'u asboblari ovozi zarba orqali chiqariladi. Nog'ora, nog'ora, simballar, uchlik, kastanets, childirma, qo'ng'iroqchalar, qo'ng'iroqchalar zarbli cholg'ular orasida yeng ko'p uchraydi. Melodik urma cholg'u asboblariga kuy ijro yetilishi mumkin bo'lgan yog'och ksilofonlar va metall lirofonlar, metallofonlar, simballar kiradi.

Yuqoridagi qayd etilgan cholg'ular o'ziga xos tembr, vibratsiya va tovush chiqarish usullariga asosan bir-biridan ajralib turadi. Masalan, metallofon yorqin tembrdagi, jarangdor hamda metall plitalarni maxsus bolg'achalar bilan zarb berish yordamida tovushlar hosil bo'ladi. Sitra mediator bilan ijro etiladigan vibirasiyali tovushqatordan iborat yorqin tembrga ega cholg'udir.

Bolalar uchun o'yinchoq va musiqiy cholg'ular yordamida olib borilgan musiqa mashg'ulotlari ulardagi ijrochilikka bo'lgan qiziqish va xohishni yanada kuchaytiradi, o'zlaridagi ijodiy qobiliyatidan qoniqish hissini hosil qiladi. Xilma-xil ko'rinishdagi shovqinli va musiqiy tovushqatorga ega cholg'ulardagi amaliy mashg'ulotlarning afzallik tomonlari shundan iboratki, turli darajadagi ijro ko'nikmalarining o'zlashtirilishiga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotining tarbiyaviy ishida foydalanish uchun o'yinchoq va musiqiy cholg'ular quyidagi mezonlarni qamrab olgan bo'lishi lozim:

- ♦ yaxshi sozlangan bo'lishi;

⁶ Н.А. Ветлугиной. Классификация предложена доктором педагогических наук, профессором

- ◆ ma'lum bir sof tembrga ega;
- ◆ hajm jihatidan bolalarning vazniga mos;
- ◆ oddiy va sodda dizaynga ega;
- ◆ sifatli va amaliyotda qo'llanib kelinayotgan cholg'ulardan foydalanish.

Musiqiy va o'yinchoq cholg'ularda ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirish qoidolari

Bolalarni cholg'u ijrochilik san'atiga o'rgatish juda murakkab va ko'p mehnat talab qiladigan mashg'ulot yakka, ansambl yoki orkestr shakli bo'lib, nafaqat musiqa rahbari balki, tarbiyasi va ota-onalar ham birgalikda bu vazifani o'zaro uzviyligini tizimli ravishda yo'lga qo'yishi lozim. Jamoaviy mashg'ulotlardan ko'ra yakka tartibdagi mashg'ulot bolalar va musiqa rahbari uchun ham ancha qulay hisoblanadi. Bolalar bilan yakka mashg'ulotlar odatda, ertalabki nonushtadan keyin yoki tushlikdan keyin rejalashtirgan ma'qul. Har bir bola bilan 5-10 daqiqa tovush hosil qilish mashqlarini o'rgatish mumkin.

Agar bolalar musiqiy jihatdan rivojlangan bo'lsa, yoz oylariga kelib katta guruhda ham ansamblni tashkil etish mumkin.

Ansambl va orkestr uchun mo'ljallangan mashg'ulotlar tushlikdan keyin haftada bir yoki ikki marta, kerak bo'lganda tez-tez o'tkaziladi. Mashg'ulotlarning davomiyligi bolalarning ijro dasturi va tayyorgarlik darajasiga qarab, aqliy va jismoniy toliqishini inobatga olib, 25-30 minutgacha uzaytirish mumkin.

Musiqa rahbarining ota-onalar va tarbiyachi bilan hamkorlikdagi faoliyati shundan iboratki, bolalarni cholg'udagi o'tirish holati va o'rgatilgan ijro dasturini esdan chiqarib qo'ymasligi uchun takrorlash yordamida mustahkamlovchi mashqlarni bajartirishdan iborat.

Odatda, musiqa rahbari guruhga o'zi va bolalarning soniga qarab, cholg'ularni taqsimlaydi.

Musiqa cholg'ularidagi mashg'ulotlar quyidagi tartibda tashkil etiladi:

O'rta guruhda tovush hosil qilish ko'nikmalari shakllantiriladi.

Katta guruhda — 2-3 notadan iborat kuylar ijro etiladi;

- yakka va kichik guruhli ansambllar tashkil etiladi;

Maktabgacha tayyorlov guruhida fortepiano cholg'usiga jo'r bo'lish, 8 taktli kuylar o'rgatiladi.

Mashg'ulot haftada ikki kun cholg'u bilan tashkil etish uchun mo'ljallangan bo'lsa, zarurat tug'ilgan paytda qo'shimcha tarzida ham tashkil etish mumkin.

Odatda, yakka va ansamblda shaklidagi mashg'ulotlar 2 qismdan iborat

bo'ladi:

1-qismda musiqa rahbari bolalarning kuy haqidagi tasavvurini uyg'otadi. Ijro etish ko'nikmalarini shakllantiradi.

2-qismda musiqaning ifoda vositalari hisoblangan temp, dinamika, ansambl va badiiy ijro ustida ishlanadi.

Musiqiy cholg'ularda ijrochilik bolaning har tomonlama kamol topishida, ta'lim-tarbiya berishda muhim ahamiyatga ega. Musiqa pedagogikasi azaldan bolalar musiqa ijodi masalalari bilan shug'ullanib kelgan. Bu borada avstriyalik kompozitor va o'qituvchi Karl Orf hamda Zalsburgdagi uning nomi berilgan institut xodimlarining xizmatlari ayniqsa tahsinga sazovordir. K.Orff bolalar uchun "Orf cholg'ulari" deb nomlangan maxsus cholg'ularni qayta ishlagan. Bu hajm jihatidan kichkina ko'rinishdagi sun'iy sozlar asosan, qo'shiq va kuylarda ritm va ma'lum bir harakatlarni ifodalash, ijrochilikning dastlabki ko'nikmalarini shakllantirishga moslashtirilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqa cholg'ularini o'rgatish ba'zida musiqa rahbarlari tomonidan ko'plab e'tirozlarga sabab bo'ladi. Biroq, musiqa asarining ifoda vositasi sifatida bugungi kun talabiga aylangan cholg'ular nafaqat tarbiyaviy, balki, tovush hosil qilish va ajrata olish qobiliyatini shakllantiradi. Shu bilan birgalikda, noto'g'ri ijro etilgan notalar va pardalarni tinglashga, to'g'irlashga intiladi, tovushqatordan mustaqil izlashga imkoniyat paydo bo'ladi.

Bolalarni musiqiy va o'yinchoq cholg'ularda ijrochilikka o'rgatish faoliyati musiqa rahbarining ham zimmasiga mas'uliyatli vazifalarni yuklaydi. Chunki, bu faoliyat turi yakka va keyinchalik jamoaviy shaklda olib borilishi natijasida har bir bolaga alohida ijro dasturi negizidagi yondashuvni talab etadi.

Bunday vaziyatda bolalarni kuzatish, ulardagi ijodiy qobiliyat va o'zlashtirish darajasini ham aniqlash oson kechadi. Shoshilib yoki orqada qolib ketayotgan bolada tinglash faoliyatini va jo'r bo'lish ko'nikmasini ham shakllantirishga undaydi. Bu tartibdagi olib borilgan mashg'ulot esa barcha faoliyat turlarining sifatini ko'tarilishiga, umumiy va musiqiy qobiliyatlarni rivojlanishiga sabab bo'ladi.

Urma zarbli cholg'ular oilasi tovush hosil qilish jihatidan 3 turga bo'linadi⁷.

Noaniq tovush balandligiga ega bo'lgan urma zarbli cholg'ular guruhi.

membranali cholg'ular (teri bilan qoplangan): barabanlar, bubyen, *Gaval* (daf), qo'sh nog'ora.

⁷ <https://academic.ru>

Kosa qismining o'zidan hosil bo'luvchi cholg'ular:
treugolnik, tarelka i gongi, kastaneta, bubens, sheyker, marakas,
quticha, fleksaton, safoyil

Aniq tovush balandligiga ega bo'lgan sozlanuvchi urma zarbli cholg'ular guruhi: kolokola, litavralar, vudblok.

Klavishli urma zarbli cholg'ular guruhi (ma'lum bir nota va kuylarni ijro etishga mo'ljallangan): ksilofon, vibrafon, chelesta, marimba, kolokolchiki.

Klaves — palisandr daraxtidan tayyorlangan ikkita tayoqcha, bir biriga urib ovoz chiqariladi. Ularni ushlaganda (bosh va ko'rsatkich barmoqlar yordamida) yog'och uchlari bo'sh bo'lishi kerak.

Baraban — ikki tarafi teri bilan qoplangan temir silindr. Tovush yog'och tayoqchalar yordamida markaziga urish orqali hosil qilinadi.

Marakas cholg'usi — Markaziy Amerika xalqlari orasida ispancha nom bilan keng tarqalgan bo'lib, ikkita dumaloq yoki oval shakldagi Meksikaning qadimiy cholg'ularidan biridir⁸. Ichidagi toshchalarning harakati yordamida shovqinli tovushlar hosil bo'ladi.

Qadimda marakas cholg'usi kalabash⁹ (iguero) daraxtining pishgan mevasidan yasalgan. Oddiy bolalarning o'yinchoqlariga o'xshash bo'lgan bu Meksika cholg'usi ritmik usullarni ifodalovchi cholg'u sifatida dunyoga mashhurdir. Yog'och yoki plastmassadan yasaladigan bu marakaslar doim juft holda ishlatiladi.

Bu cholg'uning o'yinchoq (kichik va o'rta guruh bolalariga yengil, plastmassadan yasalgan turi) va haqiqiysidan (og'irroq bo'lganligi bois, katta va maktabgacha yoshdagi bolalarga yog'oqdan yasalgan turi) bolalarning yosh xususiyatlariga tayangan holda foydalanish tavsiya etiladi.

Treugolnik – italyanча — triangolo, inglizcha va fransuzcha — triangle, nemischa – Triangel so'zlaridan olingan bo'lib, uchburchak ma'nosini anglatadi. Metalldan yasalgan **uchburchak** shaklidagi po'lat yoki albumin tayoqcha bilan ijro etiladigan shovqinli cholg'u.

Treugolnik ijrochining imkoniyatiga qarab ba'zida osib qo'yiladi yoki chap qo'lda maxsus ip yordamida ushlab, o'ng qo'ldagi tayoqchasi bilan tovush hosil qilinadi.

Treugolnik noaniq balandlikka ega bo'lsada, undan kasbiy sohadagi ko'p ovoqli orkestrlarning "tutti" ijrosida yorqin, jarangdor va qisqa ovozi bilan ajralib turadi. Uning bir tarafdagi burchagi ochiq bo'ladi. Odatda, treugolnikda ijro uslubi ikki xil.

8

⁹ <https://www.bing.com>

- oddiy ritmlarni ifodalovchi usullar;

tremolo — tayoqchani treugolnikning ichki ikki yon tomoniga urish orqali ushbu ijro uslubi hosil bo'ladi.

Yog'och qoshiqlar. Bu cholg'u bolalarning ansambllardagi faoliyatida, musiqa mashg'ulotlarida va bayram tantanalarida ijro etish uchun mo'ljallangan. Bu cholg'u bolalarning ritmik hissini rivojlantiradi.

Musiqiy bolg'acha — ikki tomonlama plastmassadan yasalgan bolg'asimon cholg'u. Bolg'a dasta va havo to'ldirilgan tovush chikaradigan asosdan tashkil topgan. Bu o'yinchoq — cholg'u kichik guruh bolalarida katta qiziqish uyg'otadi. Undan tashqari o'rta guruh bolalarida ritmni his qilishga o'rgatadi.

Kolokol (Qo'ng'iroq) urma zarbli metallardan tayyorlangan xabar beruvchi cholg'u. Bu cholg'ular hajm jihatidan katta yoki kichik bo'lishiga qaramasdan, bolalardagi tinglash qobiliyatini rivojlantiradi. Turli shakl va hajmiga qarab ovoz balandligi turlicha bo'ladi¹⁰.

Bo'sh gumbaz (tovush manbai) va gumbaz o'qi bo'ylab osilgan tilning harakatlanishi natijasida tovush hosil bo'ladi. Qo'ng'iroqcha osib qo'yilishi yoki gumbazdagi maxsus ilgakdagi ip orqali ushlash mumkin. Kolokol gumbazning katta – kichikligiga qarab, til harakatlanish xususiyatiga asoslangan holda tovushning dinamika o'zgaruvchan bo'ladi. Ijro uslubi har bir xalqning mentalitetidan kelib chiqqan holda yuzaga keladi. Masalan, G'arbiy Yevropada gumbazni, Rossiyada esa tilni harakatlantirish yordamida qo'ng'iroqlardan («Sar-kolokol») tovush hosil bo'ladi. Lekin, tilsiz qo'ng'iroqlarni tashqi tomondan metall yoki yog'och bolg'acha bilan uriladi. Odatda, qo'ng'iroqlarni yasashga mo'ljallangan bronzadan, ba'zida temir, chugun, kumush, tosh, terrakota va shishadan tayyorlanadi. Qo'ng'iroqlarni o'rganadigan fan kampanologiya (lotincha campana — qo'ng'iroq va lós — so'z, ma'no) deb ataladi. Osilgan Evropa qo'ng'iroq quyidagi qismlardan iborat: 1. xomut, 2. toj, 3. bosh, 4. belbog', 5. bel, 6. tovush halqasi, 7. lab, 8. og'iz, 9. til, 10. yelka

Metallofon – bu bolalardagi musiqiy sluxni, ritmni va musiqiy tarbiyani rivojlantiruvchi juda samarali vosita hisoblandi. Metall plitalardan yasalgan, aniq tovush balandligiga ega urma zarbli cholg'ular guruhiga mansub. Har bir plastinka bitta notani ifodalaydi. Bolalarga qulaylik yaratish uchun notalar eslatma sifatida plastinkaga ustiga notalarni maxsus belgilar bilan qo'yish mumkin. Metallofon 12 xildagi tovushlarni ifodalovchi plastinkalar bor.

Bu esa o'z navbatida bolalarga bir xil balandlikdagi notalarni turli oktavalarda jaranglashini va ulardagi farqni aniqlashga yordam beradi.

¹⁰ <https://ru.wikipedia.org/wiki>

Ksilofon – butun dunyoda keng tarqalgan bo'lib, urma zarbli cholg'ular guruhiga mansub. Yog'ochdan tayyorlangan turli balandlikdagi xromatik tovushqatorga ega. Plitalar maxsus moslamaga o'rnatiladi va muayyan notaga sozlanadi. Janubiy-Sharqiy Osiyo, Afrika va Lotin Amerika davlatlarining eng sevimli cholg'ularidan biridir.

Tovushsiz cholg'ular musiqiy cholg'ulari ko'rinishidagi o'yinchoqlardir. Masalan, tovushsiz fortepiano, royal va boshqalar. Bular bolalarni o'yinga qiziqtirish uchun kerak. Musiqiy o'yinlar esa ijodiy va musiqiy eshituvni rivojlantiradi.

Nazarot savollari

1. Mizrobli cholg'ularda o'ng va chap qo'l harakatlarining vazifalarini aytib bering.
2. Bolalar cholg'ulari nechta turga bo'linadi?
3. Zarblar nechta xil maxsus belgilar orqali belgilanadi?
4. Tinglash faoliyatida maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan ijro repertuarini aytib bering.
5. Maktabgacha yoshdagi bolalar qanday tinglash faoliyati uchun tanlangan asarlardan foydalanadi?
6. MTTlaridagi ansambl mashg'ulotlari qanday tashkil etiladi.

3-MAVZU: TA'LIM TARBIYA JARAYONIDA MUSIQIY TA'LIM METODLARINING O'RNI

(2 soat amaliy)

REJA:

Musiqiy ta'lim metodlarning turlari.

Musiqiy faoliyat turlarida metodlarini amaliyotga qo'llash metodikasi.

Tayanch so'z va tushunchalar: kuylash, qo'shiqlar, diapazo, ovoz muskullari, guruhlar.

1.Musiqiy ta 'lim metodlarining turlari

Kuylash faoliyati – maktabgacha yoshdagi bolalarda musiqiy tasavvur va ta'limning ilk bilim, ko'nikmalarini shakllantiruvchi asosiy vositasi bo'lib, bolalar qo'shiq orqali musiqani yanada chuqurroq idrok etishga o'rganadilar. Qo'shiqning matni shoirning she'ri bilan mazmunan boyitilib, asarning kayfiyatini anglashga yordam beradi. Ayniqsa, yosh xususiyatiga mos qo'shiqlarni ovoz orqali ifodalash, jo'r bo'lishni amaliyotda qo'llashga

o'rgatuvchi mashg'ulot turidir. Qo'shiq orqali bolalarni tarbiyalash — ularning aqliy kamolotini o'sishiga, o'z kechinma va his-tuyg'ularini erkin ifodalash imkoniyatiga, dunyoqarashini kengayishiga, diqqat-e'tiborini, faolligini oshirishga, musiqiy xotirasini rivojlantirishga, atrof-olam haqidagi tasavvurlarini yuksaltirishga xizmat qiladi. Buning natijasida bolalar o'zining ijodiy faolligidan zavqlanish hissi uyg'onadi hamda yangi so'zlarni bo'g'inlarga ajratishni va xatosiz talaffuz etishni o'rganadi.

Musiqiy ijrochilik ta'limida kuylash faoliyati guruhli va jamoa shaklda olib boriladi. Qo'shiq kuylash bola ruhiyatiga ta'sir ko'rsatish bilan birgalikda, uning jismoniy o'sishi va rivojlanishida ham muhim omildir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqa rahbari kuylash faoliyatni xalq ijodi, bastakorlar va kompozitorlar tomonidan yaratilgan ijodi mahsulining qo'shiq janridan keng foydalanib, asar haqidagi tasavvurni kuylab berish orqali amalga oshiradi. Bolalar esa bu tanlangan ijro dasturining talqiniga taqlid qilishga intiladilar, asarni yaxlit holda idrok etib, kuylash ko'nikmalarini shakllantiradilar. Qo'shiqni oldindan tinglash, uning ohangi haqidagi umumiy tushuncha va kayfiyatini ochib berish — musiqiy asardagi badiiylilikni, sluxni shakllantiradi. I.M.Sechenov ta'kidlaganidek, jonli tuyg'u uchun xotira yangi taassurotdan ko'ra kuchliroq, yangiroq, haqiqiyyroq tuyg'udir.

Har bir musiqiy ta'lim vositasining o'ziga xosligi uning musiqa san'atining muayyan turiga munosabati bilan belgilanadi. Bu esa musiqa rahbaridan o'z kasbiga bo'lgan mas'uliyatni yuklash bilan birgalikda, musiqiy faoliyat turlari uchun rejalashtirilgan ijro dasturini oldindan o'zlashtirib olishga, tarbiyalanuvchilarda hosil bo'ladigan ko'nikmalarning mazmunini anglash malakalariga ega bo'lishi lozim.

Demak, kuylash misolida oladigan bo'lsak, xor san'atining amaliy va nazariy asoslari negizida maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda qo'shiq kuylash ko'nikmalari shakllantiriladi. Bolalar uchun his-tuyg'ularni, kayfiyatlarni, fikrlarning ifoda vositasi sifatida badiiy so'z yoki tasviriy san'atning o'ziga xoslik tomonlarini qamrab olib, hamkorlik aloqalarini to'g'ri yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan ijro etilgan qo'shiqlar, odatda, fortepiano cholg'usi jo'rligida asarning mazmunini ochib berishga va idrok etishga undaydi.

Musiqiy faoliyat turlarida metodlarini amaliyotga qo'llash metodikasi Kuylash faoliyatida tanlangan asarning murakkab va yengilligiga qarab mashg'ulot quyidagi tartibda tashkil etiladi:

- ovoz sozlash; (3 va 4 marta takrorlanadigan turli xildagi mashqlarning ovoz yordamida bajariladigan fortepiano jo'rligidagi amaliy jarayondir.

Masalan: bolalar tikka turgan holda, burundan nafas olish mashqlarini bajaradi. Qorin tortiladi va nafas ovoz bilan og'izdan chiqariladi.)

- qo'shiqning matnini yodlash va so'zlarini to'g'ri talaffuz etilishiga e'tibor qaratish;
- bolalarga tushunarli tilda qo'shiq haqida tushuncha berish;
- qo'shiq muallifi va shoiri haqida qisqacha ma'lumot berish;
- qo'shiqni kuylab berish;
- ijro dasturining mazmuniga mos didaktik o'yinlardan foydalanish;
- mashg'ulot jarayonida qo'shiqning tempini bolalar ijrochiga vaqtinchalik moslashtirish.

Kuylash faoliyati jarayonida bolalar quyidagi qoidalarga amal qilishi lozim:

- qaddi-qomatini to'g'ri tutishi;
- qo'l va oyoqlari orqali bajarilayotgan mashqlarni aniq va to'g'ri harakatlantirishi.

Agar bu harakatlar noto'g'ri o'rgatilsa yoki bajarilishi nazorat etilmasa, bolaning endi rivojlanib kelayotgan umurtqa pog'onasi va suyaklarida salbiy holatlar kelib chiqadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'z faoliyatini kattalarga taqlid qilish orqali amalga oshirishi barchamizga sir emas. Shu sababli musiqa rahbari mashg'ulotni olib borish jarayonida kuylash, qo'shiq aytish, biror cholg'uda ijro etish yoki qo'shiqning so'zini aniq va to'g'ri talaffuz qilishi lozim.

Qo'shiq kuylashning asosiy qoidalaridan biri bu — nafasni shoshmasdan to'g'ri yo'naltira bilish, bo'g'in ko'chirish, harflarning talaffuzidagi me'yorlarga rioya qilish hisoblanadi. MTTdagi birinchi mashg'ulot boshlanishi bilan qo'shiq aytish holati, o'tirib yoki turib kuylaganda bosh, qo'l va oyoqlarni qanday tutish lozimligi aytib borilishi zarur. Kuylaganda gavdani qiyshaytirmasdan to'g'ri tutish, yelkalarni yengil kerib, iyakni ortiqcha ko'tarmasdan, bo'yinni va boshni to'g'ri ushlash, qo'llarni erkin holda pastga tushirish yoki kaftlarni tizzalar ustiga yengil qo'yib, engashmasdan o'tirish va oyoqlarni yelka kengligida erkin qo'yish kabi holatlari ustida ish olib borish kundalik vazifadan biridir. Guruhda aniqlangan kamchiliklar mashg'ulot jarayonida qayta-qayta takrorlanib mustahkamlansa, musiqa rahbari tomonidan nazorat qilib borish natijasida bolalarda ko'nikma hosil etiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ham kattalar singari o'z his-tuyg'ularini, atrofida yuz berayotgan salbiy yoki ijobiy hodisalarni ovoz balandligi va ohanglari orqali ifodalashga intiladi. Ayniqsa, nutqi hali to'liq rivojlanmagan bolaning hissiyotlari ovoz chiqarishdagi dinamikasida o'z aksini topadi.

Qo'shiqlar bolalarning yosh xususiyatlari va ovoz diapazoniga mos holda tanlanadi. Ijro dasturiga ijodiy yondashish har bir bolada turlicha kechadigan jarayon bo'lib, aslida ularning endi shakllanayotgan xarakteriga ham bog'liqdir.

Kuylash faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'yishda germaniyalik professor Gutsmaning nazariyasi muhim ahamiyatga ega. Unga ko'ra turli yoshdagi bolalarning ovoz diapazoni quyidagicha belgilangan¹¹.

Shuningdek, maktabgacha yoshdagi o'g'il va qiz bolalarning ovoz diapazonida farqlar kuzatilmaydi. Bu holat o'smirlik davrida yuzaga keladi. Ularning umumiy ovoz diapazoni 1-oktava "D" notasidan boshlanib, 2-oktava "C" gacha bo'lgan interval oralig'idadir.

Musiqashunos olimlarning ta'kidlashicha, insonning ovozi mutatsiyaga to'rtta marta uchraydi. Shulardan birinchisi 6-7 yoshda yuzaga keladi.

Bu davrda bolalarning ovozlari parvarish qilish, undan to'g'ri foydalanishga o'rgatish musiqa rahbarining zimmasidagi eng mas'uliyatli vazifalardan biridir.

Xususan, maktabgacha yoshdagi bolalar anatomik va fiziologik jihatdan to'liq rivojlanmaganligi bois, qo'shiq kuylash jarayonida ovoz paylarining zo'riqishi va shikastlanishi kabi salbiy holatlar yuzaga keladi. Bunga nafaqat musiqa rahbari balki, tarbiyachi va ota-onalar ham birdek mas'uldir. Chunki, mustaqil ravishda bajarilishi lozim bo'lgan vazifalar tarbiyachi va ota-onalar hamkorligida amalga oshiriladi. Baland ovozda qo'shiq aytish, baqirish, shivirlash, issiq va sovuq ichimliklar, sovuq havoda kuylash xoh uy sharoitida bo'lsin, xoh mashg'ulot jarayonida kattalarning nazorati ostida olib borilgani maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, ertalab va kechki paytlarda musiqa mashg'ulotlarini olib borish bolaga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki, bu vaqtda organizm biologik uyqudan to'liq uyg'onmagan bo'ladi.

Ma'lumki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar yosh xususiyatlariga asosan 4 ta guruhga ajratilgan:

Birinchisi — kichik guruh. Bu guruh bolalarining ovoz diapazoni kichik bo'lganligi bois, ular uchun tanlangan qo'shiqlar quyidagi talablarga mos kelishi lozim:

1. Ikki va uch notadan oshmasligi;
2. Tersiya intervali oralig'ida;
3. Bolalar ovoz balandligiga mosligi;
4. so'zlar bir va ikki bo'g'inli.

¹¹ И.И.Левиев. Детского голоса. Государственное музыкальное издательство. М.1963. С.14

Bu guruh bolalari oddiy va sodda ko‘rinishdagi, hajm jihatidan to‘rt va sakkiz taktili qo‘shiqlarni kuylab bera oladi.

Kichik guruh bolalarining ovoz diapazoni 1-oktava “E” va “A” notalari oralig‘ini o‘z ichiga oladi.

Ikkinchisi — o‘rta guruh. Ularning ijro dasturidan o‘rin olgan qo‘shiqlar jonli va qisman bo‘lsa-da har bir so‘zning to‘liq talaffuz etilishi, to‘liq kuylash malakasiga ega ekanligi bilan ajralib turadi. Qo‘shiq musiqa rahbariga jo‘r bo‘lib kuylanadi. Bu guruh bolalari quyidagi mezonlarga asoslanadi:

- to‘rt va besh notadan oshmasligi;
- kvarta intervali oralig‘ida;
- bolalar ovoz balandligiga mosligi;
- so‘zlar ikki va uch bo‘g‘inli .

Kuylash uchun 8 va 16 taktdan iborat qo‘shiqlar tanlab olish tavsiya etiladi. O‘rta guruh bolalarining ovoz diapazonida deyarli farq sezilmaydi.

Ularning ovoz diapazoni 1-oktava “D” va “A” notalar oralig‘ini o‘z ichiga oladi.

Uchinchisi — katta guruh. Bolalar mustaqil ravishda qo‘shiqlarni kuylab beradi. Ularning musiqiy eshitish, musiqiy xotira kabi ijodiy qobiliyatlarining rivojlanish darajasi yuqoridagi keltirib o‘tilgan guruhlariga nisbatan murakkab va xilma-xildir. Ular asarning dinamikasini ovozida ifodalab ko‘rsatib bera olish ko‘nikmasiga ega. Misol tariqasida aytib o‘tadigan bo‘lsak, qo‘shiqning naqoratini musiqa rahbari “*ff*” yoki “*pp*” ovozda kuylab bersa, bolalar ham xuddi shu dinamikada takrorlaydi. Lekin, ovoz balandligini his etishda ba’zi muammolarga duch kelishi mumkin.

Bu guruh bolalarining ovoz diapazoni kvinta oralig‘idagi tovushlar kengligida qulay va tabiiy jaranglaydi. Ovoz diapazoni 1-oktavaning “D” va “A” notalarini qamrab oladi.

To‘rtinchisi – maktabgacha tayyorlov guruhi. Kuylash qobiliyatini rivojlantirishda 6-7 yoshli bolaning jismoniy holati va ovoz apparatining anatomik hamda fiziologik tuzilishi o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Buning asosiy sabablaridan biri ovozi mutatsiyasining ilk davri bilan bog‘liqdir desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Chunki, halqumning kichikligi, tovush paychalarining qisqa va ingichkaligi kabi organizmdagi individual xususiyatlar ovoz hosil qilish apparatining to‘liq rivojlanmaganligidan dalolat beradi. Shuning uchun, bu yoshdagi bolalarning ovozi baland emas, balki jarangdorligi bilan ajralib turadi.

Qo‘shiq dastlab past ovozda bir nechta mashqlar yordamida bolalarga o‘rgatiladi. Chunki, maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy jihatdan rivojlanishini inobatga oladigan bo‘lsak, ularning halqumlari kattalarnikiga nisbatan balandroq hamda ko‘krak qafasining tebranishi deyarli yo‘qligi bois

o'pka hajmi kichkina bo'ladi. Ovoz muskullari to'liq shakllanmaganligi bois, ovoz paylarining faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'yishda, nafas olishni, bo'g'inlarni taqsimlashda yetarlicha ko'nikmaga ega bo'lmagan bolalar ko'plab qiyinchiliklarga duch keladi. Bunday muammoli vaziyatlarni bartaraf etish uchun esa, musiqa mashg'ulotidagi kuylash faoliyatining ijro dasturidan o'rin olgan qo'shiqlarning darajasini oddiydan-murakkablashtirib borilishi lozim. Yillar davomida olib borilgan reja asosidagi amaliy mashg'ulotlar o'pkaning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa o'z navbatida nutqning ravonligi bilan uzviy bog'langanligidan dalolat beradi.

Bu guruh bolalarining ovoz diapazoni 1-oktava "D" – 2-oktava "H", "C" notasigacha bo'lib, 1-oktava "E" – "H" notalari oralig'idagi tovushlar ular uchun qulay diapazon hisoblanadi.

Kuylash faoliyatida bolalarning gavda qismi quyidagi talablarga asosan yo'lga qo'yiladi:

- yelkalar ko'tarilmasligi;
- gavadani tikka tutish;
- boshni to'g'ri tutish;
- to'g'ri nafas olish; (mashqlar — erga yotish, stulda o'tirish va tik turish)

Tayyorlov guruh bolalari bilan musiqa mashg'ulotini olib borish jarayonida qisman bo'lsa-da kichik guruhlarga nisbatan taqlid qilish, kuylash, mustaqil bajara olish va asar haqidagi tasavvurlarini ifodalab berish qobiliyatiga ega ekanligining guvohi bo'lamiz.

Shu o'rinda ta'kidlab o'tish joizki, maktabgacha yoshdagi bolalarda kuylash faoliyati bilan bog'liq dastlabki bilim va ko'nikmalar to'g'ri qo'yilsa, barkamol avlodning kelajakdagi kasb tanlashi, ijodkorligi hamda ma'naviy dunyosini yuksalishiga xizmat qiladi.

Ma'lumki, ko'plab olim va musiqashunoslarning ta'kidlaganidek, inson qaysi kasbni egallashidan qat'iy nazar uning ovozi — bu tabiiy va keng imkoniyatlarga ega bo'lgan, takrorlanmas musiqiy cholg'udir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, qo'shiq kuylash — ohangni ovoz bilan ifodalashga, musiqiy tasavvurlarini va eshitish qobiliyatini rivojlanishiga yordam beradi.

U labni his etish (tonikani his etish, to'g'ri sozlash) hamda musiqiy-ritmik tuyg'uni rivojlantiradi. Ma'lumki, ritmsiz ohang bo'lmaydi. Musiqaning xarakterini, tempini, ritmini harakatlar yordamida muvofiqlashtirishni talab qiladi. Ayni vaqtning o'zida, musiqa tinglashga ham o'rgatadi. Bu esa nafaqat kuylash balki, musiqa cholg'ularini ijro etish vaqtida ham sodir bo'ladi. Qo'shiq kuylash harakatlar muvaffaqiyatiga, harakatlar — qo'shiq muvaffaqiyatiga, tinglash — ikkalasiga ham xizmat qiladi. Musiqiy ta'limning bu uchta asosiy

vositasi ham bir yo‘nalishda — musiqiy qobiliyatlarni rivojlantiradi. Musiqa mashg‘ulotlarida ularning barchasi bevosita va bilvosita qo‘llaniladi, chunki faoliyatning turli shakllari ijro dasturidagi amaliy ko‘nikmalar hamda qobiliyatlarning o‘zlashtirishga yordam beradi.

Nazorat savollari

1. Kuylash faoliyati haqida gapirib bering.
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ovoz diapazonlari haqida gapirib bering.
3. Kichik guruh bolalarining ovoz diapazon kengligini aytib bering.

4-MAVZU: MUSIQA RAHBARLARINING AMALIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

(6 soat amaliy)

REJA:

Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish bo‘yicha musiqa rahbarlarining ish tajribasi almashish usullari.

Musiqa rahbarining ish tajribasi muhokamasi.

Bolalarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishda musiqiy faoliyat turlarini samarali qo‘llash asosida mashg‘ulot olib borish.

Bolalar musiqa asarlarini ijro etishda musiqa rahbarining ijrochilik mahorati.

Tayanch so‘z va tushunchalar: kompetensiya, pedagogika, metod, musiqa rahbari.

Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish bo‘yicha musiqa rahbarlarining ish tajribasi almashish usullari.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta‘lim tizimidagi islohotlar, innovatsion o‘zgarishlar, uni xalqaro standartlarga integratsiyalash, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, ta‘lim sifat va samaradorligini oshirish yo‘lida ta‘lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari uchun katta mas‘uliyat yuklab, yangi avlodni voyaga yetkazish maqsadida pedagoglar oldida ulkan vazifalarni qo‘ymoqda. Ma‘lumki, inson oldida muayyan muammo turgandagina, u ijod qilishga ehtiyoj sezadi. Musiqa rahbari faoliyati ana shunday ijodkorlikni talab

qiladi. Pedagogik ijodkorlikning asosiy mohiyati musiqa rahbari faoliyatining maqsadi va xarakteri bilan bog'liq.

Pedagogik faoliyat ta'lim va tarbiya oluvchilar shaxsi, dunyoqarashi, ongi, xulq-atvorini shakllantirishdek umumiy maqsadga qaratilgan ko'plab pedagogik masalalarni yechishdan iborat harakatdir. Musiqa rahbari faoliyatidagi ijodkorlik ana shu masalalarni yechish usullari, ularni hal qila olish yo'llarini qidirib topishda namoyon bo'ladi. Pedagogik ijodkorlikning manbai pedagogik tajribadir. Pedagogik tajriba – muammoli vaziyatlarni qo'ya olish va ularni tarbiyalanuvchilar bilan hamkorlikda yechishda namoyon bo'ladi. Bunda har bir maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogi ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalana olishi zarur. Jumladan musiqa rahbarlari ham o'z faoliyatlarida ta'lim texnologiyalardan foydalangan holda mashg'ulotlar samaradorligini oshirish tajribasini egallashlari kerak. Interfaol metodlardan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va tarbiya jarayonida foydalanish musiqa rahbarlaridan faollik, pedagogik mahorat, ijodkorlikni talab qiladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish maqsadida biz pedagogik modellashtirishga murojaat qilishimiz zarur.

Pedagogik nazariya va amaliyotda modelni yaratish – pedagogik tizim, jarayon yoki vaziyatni va ularni yoritishning asosiy yo'llarini yaratishning maqsadlarini, umumiy g'oyasini ishlab chiqishdan iborat. Ta'lim jarayonida modelni ishlab chiqish tanlash bilan boshlandi. O'ziga xos ilmiy kategoriya sifatida yondashuv nafaqat har qanday nazariyaning rivojlanish asosi, ta'limning maqsadi ishga nisbatan turli yechim topa olish malakasini rivojlantirish ham hisoblanadi. Ya'ni, bilimlar biror narsani qila olishga o'rganish uchun zarur va buning uchun esa – buni qanday qilishni bilib olish zarur. Bilimlar esa amaliy jarayonlarga o'qitish, o'rgatish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Muayyan tur vazifalarini yechish jarayonlarining tizimi amal qilish tarzi deb ataladi.

Demak, o'qitishning pirovard maqsadi amaliy jarayonlar usulini rivojlantirishdan iborat. Fanlar asoslariga har qanday o'qitish bir vaqtning o'zida tegishli aqliy jarayonlarga o'qitish ham hisoblanadi, aqliy ishni rivojlantirish . Bizning tadqiqotimiz uchun keltirilgan yondashuvlarda maktabgacha ta'lim tashkiloti musiqa rahbarlariga faoliyat obyektlari, tajribasi ta'lim jarayonining muhim va ajralmas qismi hisoblangan faol ishtirokchilari sifatida qaraladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning metodik modelini ishlab chiqish uchun biz eng mos keladigan pedagogik texnologiyalarini saralab olish va ularni jarayonga moslashtirish vazifasini belgiladik. Biz jarayonni musiqa rahbarlari oldiga izchil va maqsadga yo'naltirilgan holda bilish vazifalarini qo'yish va ularni yechishda bilimlarni

faol o'zlashtiradigan va kasbiy voqelikka "sho'ng'ib" ketadigan, bilish faolligi va kasbiy kompetentligini rivojlantirishga yordam beradigan muammoli ta'lim texnologiyasiga tayanib qurdik.

Hozirgi davrda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar ta'lim jarayonining pedagogik ta'minotini ham o'zgarishini va ta'limni individuallashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish, idrokning, bilish faoliyatini, moyilliklarning, ehtiyojlarning va qiziqishlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishni taqozo yetadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti musiqa rahbarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida biz an'anaviy, ham noan'anaviy ta'lim berishning vositalari, shakllari, metodlaridan foydalandik. Ma'ruzalar, seminar-treninglar, master-klasslar, amaliy mashg'ulotlar, mustaqil va ilmiy-tadqiqotchilik ishlari hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik faoliyat maktabgacha ta'lim tashkilotlari musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishni tashkil qilish shakllari hisoblanadi. Muammoli ta'lim, faol ta'lim metodlari, ijodiy izlanishlar maktabgacha ta'lim tashkilotlari musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida biz qo'llagan asosiy metodlar sifatida, didaktik materiallar, dastur, o'qitishning texnik vositalari ta'limning asosiy vositalari sifatida qo'llanildi.

Kasbiy kompetensiyani takomillashtirish komponentlari rivojlanish jarayonida kasbiy pedagogik yo'naltirilganlik, o'z bilimlari, malakalari va ko'nikmalarini olishga bo'lgan shaxsiy ehtiyoj uning asosi hisoblanadi va bu shuningdek kasbiy o'z imkoniyat, qobiliyat va salohiyatlarini ro'yobga chiqarish ehtiyojida ham ifodalanadi. Ehtiyojlarning mavjudligi har qanday faoliyatning oldindan qo'yiladigan zarur shart-sharoitlarini tashkil etadi, biroq o'z holatida ehtiyoj faoliyatga muayyan yo'naltirilganlik xossasini bera olmaydi. Komponentlar kasbiy faoliyatning xususiyatlari va shart-sharoitlari haqidagi va kompetentlikni rivojlantirishga nisbatan bilimlar, tasavvurlarga asoslanadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining modeli maqsad, vazifalar, tamoyillar, bosqichlar (diagnostika, amaliy, analitik), shakllar, metodlar, vositalar, pedagogik shart-sharoitlar, mezonlar va natijani o'z ichiga oladi.

Kasbiy-pedagogik faoliyatda musiqa rahbarlari olingan bilimlar, malakalar, ko'nikmalar, pedagogik intuitsiya, hayotiy tajribalariga tayanib, kasbiy vazifalarni yechishga mustaqil, ijodiy yondashuv, o'qitishning innovatsion texnologiyalarini ijodiy mulohaza qilib tushunib o'z texnologiyalarini yaratishga harakat qilishadi.

2.Musiqa rahbarining ish tajribasi muhokamasi.

Hozirgi kunda musiqa rahbarlari oldidagi yeng muhim vazifalardan biri musiqiy tarbiya va musiqiy madaniyatni oilaviy hamkorlikda tashkil yetishdir. Bu boradagi faoliyatni maqsadli yo'lga qo'yish, samarali ish shakl va usullaridan foydalanish bolalarni yuqorida ta'kidlanganidek madaniyat va san'atning muayyan sohalariga izchil bog'lanib qolishlari, kelajakda yetuk xonanda, sozanda, bastakor-kompozitor bo'lib yetishishlariga zamin yaratadi. Musiqa rahbarlariga bu borada quyidagi tavsiyalarimizni bildirishni lozim deb topdik:

- musiqa rahbarlari har bir bolaning oilasi bilan yaqindan tanishishi, doimiy aloqani yo'lga qo'yishi;
- bolalarni musiqa san'atining muayyan turlariga qiziqishi, qobiliyatiga qarab, ularni ota-onalarini bu haqda xabardor qilish, maktabda va oilada mustaqil qo'shimcha shug'ullanishlari uchun shart-sharoit yaratishi;
- musiqa mashg'ulotlariga, to'garaklar, ijodiy markazlarga qatnashishlarini ota-onasi tomonidan ham nazorat qilib borilishiga e'tibor qaratish;
- bolalar ishtirok yetadigan turli madaniy-ommaviy tadbirlar, ko'rik-tanlovlar, konsertlarga ularni ota-onalarini taklif qilish;
- ota-onalar uchun maxsus ma'ro'za konsertlar, madaniyat, san'at vakillari bilan uchrashuvlar tashkil yetish;
- bolalarga individual topshiriqlar berish, mustaqil shug'ullanishlari va topshiriqlarni bajarilishi yuzasidan ota-onalar fikrlarini so'rab turish.

Bunday hamkorlik bo'yicha tashkil yetiladigan ishlar bolalarni musiqa san'atiga bo'lgan qiziqishlarini, ularning musiqa bo'yicha individual qobiliyat va iqtidorlarini o'stirishga, iste'dod kurtaklarini keng ochilishiga va musiqiy madaniyatni yuksalishiga imkon yaratadi. Musiqa rahbari ko'pchilik oldida musiqa targ'ibotchisi sifatida chiqib o'z faoliyatini bajarishda rus musiqiy pedagogi D. V. Kabalevskiy aytganidek- "...o'zining yeng asosiy vazifasini xoh zaldagi konsert paytida, xoh musiqa mashg'uloti bo'lsin, bolalar bilan suhbatlashayotganda, ularni musiqaga qiziqtirish, yemotsional jalb qilish, o'zining musiqaga muxabbatini ularga sindirish zarurligini bir daqiqaga ham unutmaslik kerak".

Musiqa tarbiyasi bolalarga musiqa tinglash, qo'shiqlarni yodlash musiqa bilan harakatlarni bajarish, musiqa asboblari chalish, musiqa va musiqachilar haqidagi kitoblarni o'qish, teatr konsert, filarmoniyaga borish singari musiqaviy faoliyatning har xil turlarini o'rganishdan iboratdir. Musiqa tinglanganidan keyingi bolalardagi fikr almashuvlar juda katta tarbiyaviy ahamiyatga yega

bo'lib, bu bilan bolalar o'rtasida bir-birlarini anglash ruhi va o'zaro ishonch vujudga keladi. Musiqa rahbarining bolalar diqqatini qo'shiq mazmuniga jalb qila olishi, bolalarda o'zlari ijro yetadigan musiqa asarlarini yemotsional ma'nosini anglashga intilishini vujudga keltirish, ularning olam haqidagi tushunchalarining muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Bola musiqaga qarab harakat qilar yekan, unda beixtiyor yemotsional moyillik va ritmni his yetish shakllanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi musiqa ta'limi va tarbiyasining vazifasi bolalarni Vatanga sadoqat, do'stlik, tinchliksevarlik, mehnatga muhabbat ruhida kamol toptirish ularning musiqaviy didi bilan estetik saviyasini oshirishdan iboratdir.

3.Bolalarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishda musiqiy faoliyat turlarini samarali qo'llash asosida mashg'ulot olib borish.

Bolalar musiqasi - bolalarning tinglashi va ijro yetishi ushun mo'ljallangan musiqa asarlari. Bolalar musiqasi namunalari sodda shakli, uorqin ifodasi, jonli badiiu mazmuni bilan ajralib turadi. Bolalar hauoti, xalq yertaklari, tabiat manzaralari, hauvonot dunuosi Bolalar musiqasida uz ifodasini topadi. Bolalar ijrosiga mo'ljallangan asarlarda ularning ijro imkoniatlari (mas, bolalar ovozinig kulami, xorda kuulashga tauuorligi, ijro usuli murakkabligi va h.k.) nazarda tutiladi. Bolalar tinglashi ushun maxsus uaratilgan musiqa asarlari orasida talaugina sahna asarlari (opera, balet, musiqali spektakl), kinofilm va multfilm, teleko'rsatuv va radioeshittirishlarga uozilgan musiqalar ham mavjud. Bolalar va auni ular ushun kattalar tomonidan ijro yetiladigan xalq musiqa ijodiuoti namunalari (qo'shiq, musiqu tomosha va o'uinlar) Bolalar folkloriga kiradi. I.S.Baxning "Anna Magdalena Baxning nota daftari", P.Chaukovskiuning "Bolalar albomi", R.Shumannig "Yoshlar albomi", K. SenSansning "Xauvonlar karnavali" orkestr fantaziiasi, S. Prokofuevning "Petua va bo'ri" simfonik yertagi, K.Orfning "Bolalar ushun musiqa" 2 5 jildli to'plami (G. Ketman bilan hamkorlikda) Bolalar musiqasi ning uorqin namunalaridir.O'zbekistonda Bolalar musiqasi 20-asrning 30- uil larida uuzaga kelgan. Iluos Akbarov, H.Muhamedova, K.Abdullauevlar birinshi bolalar qo'shiqlari, V.Uspenskiu, B.Nadejdinlar bolalar ushun ilk fortepiano asarlari uaratgan. Lekin 1950-90- uillardagina Bolalar musiqasi tizim tarzida rivojtopdi. M.Burhonov, A.Muhamedov, F.Qodirov, N.Norxo'jauev, Ye.Shvars, A.Mansurov va boshqa ommabop qo'shiqlar, S.Varelas, B.Giuenko, D.Zokirov, G.Mushel, F.Nazarovlar turli janrlarda sholg'u asarlar. X.Azimov, S.Abramova, P.Xoliqov, G'.Qodirov kabi kompozitorlar bolalar musiqa ta'limiga oid asarlar uozgan. Bolalar ushun opera ("Yoriltosh", S. Bobouev; "Alovuddinning sehrli

shirog'i", S.Varelas; "Malikai auuor", S.Jalil; "Ali Bobo va qirq qaroqshi", V.Milov; "Xauvonlar sultoni", A.Mansurov va boshqalar) va baletlar ("Oltin kalitsha", B.Zeudman; "Go'zal Vasilisa", A.Berlin), musiqali komediua ("Dono qiz va ahmoq podsho", D.Zokirov va boshqalar) uaratilgan. Kompozitorlardan T.Toshmatov, N.Norxo'jaev, M.Bafouev, A.Ergashev, A.Nabiuev, A.Mansurov va boshqa uosh tomoshabinlar va qo'g'irshoq teatrlarida sahnalashtirilgan spektakllarga musiqalar uaratishgan.

Musika asarlari mazmunida musiqali obrazlarning o'zaro munosabatlari Bolalar musiqasi - bolalarning tinglashi va ijro yetishi ushuni mo'ljallangan musika asarlari. Bolalar musiqasi namunalari sodda shakli, uorqin ifodasi, jonli badii mazmuni bilan ajralib turadi. Bolalar hauoti, xalq yertaklari, tabiat manzaralari, hauvonot dunuosi Bolalar musiqasida uz ifodasini topadi. Bolalar ijrosiga mo'ljallangan asarlarda ularning ijro imkoniatlari (mas, bolalar ovozi, kulami, xorda kuulashga tauuorligi, ijro usuli murakkabligi va h.k.) nazarda tutiladi. Bolalar tinglashi ushuni maxsus uaratilgan musika asarlari orasida talaugina sahna asarlari (opera, balet, musiqali spektakl), kinofilm va multfilm, teleko'rsatuv va radioeshittirishlarga uozilgan musiqalar ham mavjud. Bolalar va auni ular ushuni kattalar tomonidan ijro yetiladigan xalq musika ijodiuoti namunalari (qo'shiq, musiqiu tomosha va o'uinlar) Bolalar folkloriga kiradi. I.S.Baxning "Anna Magdalena Baxning nota daftari", P.Chaukovskiuning "Bolalar albomi", R.Shumannning "Yoshlar albomi", K. SenSansning "Xauvonlar karnavali" orkestr fantaziiasi, S. Prokofuevning "Petua va bo'ri" simfonik yertagi, K.Orfning "Bolalar ushuni musika" 2 5 jildli to'plami (G. Ketman bilan hamkorlikda) Bolalar musiqasi ning uorqin namunalaridir. O'zbekistonda Bolalar musiqasi 20-asrning 30- uil larida uuzaga kelgan. Iluos Akbarov, H.Muhamedova, K.Abdullauevlar birinshi bolalar qo'shiqlari, V.Uspenskiu, B.Nadejdinlar bolalar ushuni ilk fortepiano asarlari uaratgan. Lekin 1950-90- uillardagina

Bolalar musiqasi tizim tarzida rivojtopdi. M.Burhonov, A.Muhamedov, F.Qodirov, N.Norxo'jaev, Ye.Shvars, A.Mansurov va boshqa ommabop qo'shiqlar, S.Varelas, B.Giuenko, D.Zokirov, G.Mushel, F.Nazarovlar turli janrlarda sholg'u asarlar. X.Azimov, S.Abramova, P.Xoliqov, G'.Qodirov kabi kompozitorlar bolalar musika ta'limiga oid asarlar uozgan. Bolalar ushuni opera ("Yoriltosh", S. Bobouev; "Alovuddinining sehrli shirog'i", S.Varelas; "Malikai auuor", S.Jalil; "Ali Bobo va qirq qaroqshi", V.Milov; "Xauvonlar sultoni", A.Mansurov va boshqalar) va baletlar ("Oltin kalitsha", B.Zeudman; "Go'zal Vasilisa", A.Berlin), musiqali komediua ("Dono qiz va ahmoq podsho", D.Zokirov va boshqalar) uaratilgan. Kompozitorlardan T.Toshmatov,

N.Norxo‘jaev, M.Bafouev, A.Ergashev, A.Nabiuev, A.Mansurov va boshqa uosh tomoshabinlar va qo‘g‘irshoq teatrlarida sahnalashtirilgan spektakllarga musiqalar uaratishgan. Musiqa asarlari mazmunida musiqali obrazlarning o‘zaro munosabatlari (taqqoslanish, to‘qnashuv, rivojlanish kabi) jarauonida shakllanadi. Mazkur jarauonning xususiatlariga ko‘ra musiqa mazmuni ham turli - yepik, dramatik, lirik belgilarga yega bo‘lishi mumkin. Bulardan insonning ishki dunuosi, ruhi holatlarini ifodalashga mouil bo‘lgan lirika Musiqaning “botiniu” tabiatiga ansha uaqindir. Musiqaning mazmuni - shaxsiu, milli u va umumbashariu badiiu qiumatlarning birligidan iborat bo‘lib, bunda ma’lum xalq, jamiu at va tari-xiu davrga xos ruhiu tarovat, sur’at, ijtimoiu fikr va keshinmalar umumlashgan holda ifodalanadi.

Musiqa shakllari har bir davrning ma’navi u ma’rifiu talablariga javob bergan holda, auni vaqtda inson faoliuatining ko‘pgina jabhalari (muauuan jamoaviu tadbirlar, odamlarning o‘zaro yetik va yestetik ta’sir yetish, muloqot qilish jarauonlari) bilan mushtarakdir. Musiqaning, auniqsa, insonning axloqiu va yestetik didini shakllantirish, hissiu tuug‘ularini rivojlantirish, ijodiu qobiliuatlarini rag‘batlantirish vositasi sifatida roli juda muhimdir.

Musiqiu ta’limda o‘quvshilarni bolalarni musiqiu asarlari namunalari bilan tanishtirish. Milli u musiqa merosimiz serqatlam va rang-barang uslubli ijodkorlik hamda uning ijroshiligiga oid javxalardan tashkil topadi. Bolalar folklori - og‘zaki ijod namunalaridir. Odatda bolalar uoki ular ushun kattalar tomonidan uaratiladi. Folklor janrining tarkibi u qismi. O‘zbek Bolalar folklori alla, yertak, yermaklar, tez autish, topishmoq, bolalar o‘uin qo‘shiqlari, yerkalama, masharalama va boshqalarni o‘z ishiga oladi. Bolalar folklori bolaning tinglashiga, autib uurishiga, o‘uiniga, qo‘shig‘iga moslangan bo‘ladi.

Chitti gul

Chitti gul-ye, shitti gul-ye, Etagingga gul bosau

Hauu shitti gul, hauu shitti gul

Qo‘ling qo‘lbog‘da bo‘lsin,

Beling belbog‘da bo‘lsin

Hauu shitti gul, hauu shitti gul

Tapur-tupur ot keldi,

Chiqib qarang kim keldi

Hauu shitti gul, hauu shitti gul

Aravada un keldi

Childirmada gul keldi

Hauu shitti gul, hauu shitti gul

Gul uaxshiuu gul uaxshi,

Gulning popugi uaxshi

Hauu shitti gul, hauu shitti gul

O'rtada o'unagan qizning

Haudar kokili uaxshi

Hauu shitti gul, hauu shitti gul

Musiqiu ta'limda bolalarni kishik uoshidan boshlab folklor ijroshiligi namunalari bilan tanishtirib borish va ularni ijro yettirish, o'sib kelauotgan avlodni milli ruhda tarbiualashga, o'z Vataniga muhabbat tuug'ularini shakllanishiga uordam beradi, shuningdek bolalarga folklor namunalarini o'rgatish orqali milliu qadriyatlarimizni ular ongiga shuqur singdirib boramiz. Musiqiu asarlarni o'rganish o'quvshilarga ijobiu ta'sir yetibgina qolmau, ularning musiqiu didi va musiqiu dunuoqarashi shakllanishiga ham samarali ta'sir qiladi. Shu bois maqbul mazmun va metodikada berilgan musiqiu bilimlar majmuasi o'quvshilarda musiqaga barqaror qiziqishni tarbiualaudi, muhimi ular uaxshi musiqani, janrlarni, xalq va mumtoz musiqasini ajratishga o'rganadilar.

4.Bolalar musiqa asarlarini ijro etishda musiqa rahbarining ijrochilik mahorati.

Musiqa mashg'uloti ma'lumki, xorda kuylash, musiqa savodi, kuylash kabi asosiy musiqa faoliyatlarini o'z ichiga oladi va Bolalarni ular bilan tanishtirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Mashg'ulotning har bir turida doirachalar, shaqildoqlar, uchburchak kabi turli bolalar musiqa asbobidan chalib, kuy va qo'shiqlarga mos raqs yelementlarini bajarish, musiqa asboblarining chalinishi, qo'l harakatlari bilan imitatsiya qilish, chapak kabi yelementlardan keng foydalanish yanada qiziqarli va jozibali bo'lishini ta'minlaydi. Musiqa mashg'uloti avvalo bolalarni dunyoqarashini o'zgartirib, madaniyatli, estetik jihatidan barkamol bo'lib o'sishlarida munosib o'rin tutadi. Musiqani idrok yetishga, musiqa nazariyasi, musiqa adabiyoti va tarixini, milliy qadriyatlarimizni o'rgatadi va san'at durdonalari bilan tanishtiradi, vokal-xor malakalarini rivojlantiradi, musiqiy qobiliyatini o'stiradi, hamda unga bo'lgan yehtiyojlarni qondiradi. Musiqa mashg'ulotlarida rahbar bolaga dastavval bor

musiqani yeshita bilishni o'rgatadi, musiqa mazmunini, go'zalligini tushunishiga, musiqaga bo'lgan qiziqishini va ixlosini o'yg'otishga, musiqiy tushunchalarni, musiqa qirralarini, turlari va shakllarini, janrlarini ochib beradi va madaniy ozuqa beradi. Musiqa ta'limiy jarayonlarni sifatli amalga oshirish uchun, avvalo rahbarning qanday malaka va qobiliyatga yega yekanligiga bog'liqdir. Rahbar o'z kasbini mutaxassisi bo'lishi, musiqani quvonch, baxsh yetadigan jonli san'at sifatida sevishi, unga yehtirosli munosabatda bo'lish hamda o'zi sevmaydigan narsalarga bolalarda muhabbat o'yg'ota olmasligini, hech qachon unutmasligi lozim. Rahbar o'z o'rni va qadrini bilish kerak. Mashg'ulotda rahbar obekt, bolalar yesa subekt bo'lishlari lozim. Rahbar barcha ma'naviy kuchlarini safarbar yetish, g'oyatda bardoshli, bolalarni va o'z ishini chinakam sevish kerak. Musiqa o'qitishning xususiy metodlaridan tashqari boshqa turlari ham mavjud:

1. Musiqa o'qitishning og'zaki metodlari.
2. Ko'rgazmali o'qitish metodlari.
3. Amaliy o'qitish metodlari.
4. O'yin metodlari.
5. Taqqoslash metodlari.
6. Musiqiy o'quvi, musiqiy eshitish qobiliyati bo'sh bo'lgan bolalar bilan ishlash metodlari.

Musiqa o'qitishning og'zaki metodlari. Musiqa mashg'ulotlarida musiqa rahbarining so'z mahoratiga alohida talab qo'yiladi. Musiqa rahbari o'zining asar haqidagi badiiy kirish so'zi bilan bolalarni ajoyib va sehrli musiqa olamiga olib kiradi hamda qiziqarli hikoya" yoki suhbat yo'li bilan bolalar diqqatini jalb qilib, musiqani badiiy idrok etishlariga ehrishadi.

Hikoya - bu musiqa rahbarining musiqa asari haqida jonli, emotsional yorqin bayoni. hikoya qisqa, obrazli, jonli, qiziqarli bo'lib, uning maqsadi bolalarni asarni badiiy idrok etishga o'rgatish. Suhbat - musiqa rahbari va bolalar orasidagi dialog shaklidagi faoliyatidan iborat bo'lib, bolalarni mustaqil fikrlashga undaydi. Uining nutqini o'stiradi, fikriy faoliyatini kuchaytiradi, bilish qobiliyatini faollashtiradi hamda dunyoqarashini kengaytiradi.

Tushuntirish-ilmiy isbotlash metodi sifatida musiqa mashg'ulotlarida qo'llaniladi. Bu asosan, musiqa savodi faoliyatida qo'llaniladi. 2.Ko'rgazmali o'qitish metodlari. Ma'lumki, musiqa harakatlanuvchi kuy va garmonik tovushlaridan iborat bo'lgan san'atdir. Uni faqat eshitish organi orqali tinglab

idrok etish mumkin. Ko'rgazmali o'qitishni esa, nota yozuvlarini, plakatlar, rasmlar, musiqa rahbarining so'zi, dirijyorlik ifodalari, raqs harakatlari, bolalar cholg'u asboblari, musiqani jonli va aniq ijrosi, texnik vositalaridan foydalaniladi. Demak, musiqaning jonli yangrashni mashg'ulotlarda asosiy ko'rgazma bo'lib xizmat qiladi.

2. Musiqa ta'limidagi ko'rgazmalilik turlari:

1. Tabiiy ko'rgazmalar (tabiatdan olingan).
2. Grafik ko'rgazmali qo'llanmalar (chizma, sxema, jadvallar).
3. Tasviriylar ko'rgazmalar (suratlar, fotosurat, videofil'mlar).
4. Muayyan belgilarni ifodalaydigan ramziy ko'rgazmalar.
5. Eshittirishga doir ko'rgazmalar (grammoplastinkalar, magnit lentalar, komp'yuterning eshittirish moslamalari).

Musiqa ta'limida illyustratsiya metodi asosan plakatlar, cholg'u asboblari, stend, chizmalar, kompozitorlarning suratlari, jadvallar kabilarni ko'rsatishni o'z ichiga olsa; namoyish etish metodlariga asl holdagi tabiiy ob'ektlarni ko'rsatish, mashg'ulotlar jarayonida esa texnik namoyish, ya'ni zamonaviy komp'yuter, axborot kommunikatsiya tarmoqlari yordamida, kompakt disk elektron kitoblaridagi mavzularni ekranda yoritish, mavzuga oid kino va diafil'mlar, audio va videomateriallar kiradi.

3. Amaliy o'qitish metodlari. Amaliy metodlar vositasida bolalar vokal-xor malakalarini, musiqaning tuzilishi hamda ifoda vositalarini tahlil etish, uning janr va shakllarini aniqlash va no'ta yozuvini o'rganish malaka-konikmalarining shakllantirishi uchun foydalaniladi. Amaliy metodlar, vokal-xor malakalarini rivojlantirishda muhim vosita bo'lib hisoblanadi.

4. O'yin metodi - asosan boshlang'ich guruhlarda ko'proq yaxshi natija beradi. Yangi dastur asosida yaratilayotgan qo'llanma va mashg'ulotlarliklarda o'yin va uning elementlari keng ixtiyoriy etiladi. Maktabga tayyorlov guruh bolalari serharakat va o'yinga moyil bo'ladi. Mashg'ulotlarda qo'llaniladigan musiqali o'yinlar bolalarning musiqiy o'quvini o'stiradi, musiqiy qobiliyatini rivojlantiradi, xotirasini mustahkamlaydi va musiqa mashg'ulotlariga qiziqish uyg'otadi.

5. Taqqoslash metodi. Musiqa mashg'ulotlari jarayonida taqqoslash metodi keng qo'llaniladi. U vokal-xor ishlarida musiqa rahbari, bolalar va gramyozuvdagi ijrolarini taqqoslashda musiqa asarining tahlili va janrlarini belgilashda keng qo'llaniladi. Masalan, raqs, marsh, janrlarining templarini, turli cholg'ulardagi ijrolar farqini aniqlashda foydalaniladi. ...

6. Musiqa savodi- musiqiy eshitish qobiliyati bo'sh bo'lgan bolalar bilan ishjash metodi. Musiqa o'quvi bo'sh bo'lgan bolalar bilan mashg'ulotlar jarayonida differensial guruhlariga bo'lib va mashg'ulotlardan keyin vaqt ajratib, yakka (individual) tarzda ish olib boriladi. Differensial guruh - deganda bolalarning musiqiy qobiliyati, o'quvi va ovozigacha qarab tabaqalashtirish yoki guruhlariga bo'lish tushuniladi. 1-guruhga ovozi jarangli, yaxshi musiqiy qobiliyatga ega bo'lgan bolalar kiradi. 2-guruhga ovozi, musiqiy qobiliyati o'rtacha bo'lgan. ya'ni musiqa rahbarining ovozigacha ergashib, tayanib kuylaydigan bolalar kiradi. 3-guruhga esa ovozi uncha yaxshi bo'lmagan, musiqiy qobiliyati bo'sh bo'lgan bolalar kiradi. Musiqa mashg'ulotlari jarayonida bu bolalarni quyidagi o'tkazish kerak: birinchi qatarga musiqa rahbarining ovozigacha ta kuylaydiganlar, ikkinchi qatarga musiqiy o'quvi bo'sh, yaxshi musiqiy qobiliyatga ega bo'lmagan bolalar, uchinchi qatarga qobiliyatli, jarangdor bo'lgan bolalar o'tiradilar. Bunda ikkinchi qatordagi bolalar musiqiy ohanglarini atrofda gilaridan eshitib ularning ovozlari gacha ergashib, kuyni to'g'ri kuylashga harakat qiladilar. Shu uslub bilan bolalarni musiqiy o'quvini o'stirish mumkin. Musiqiy savodi bo'sh bo'lgan bolalar bilan, mashg'ulotlardan keyin yakka tartibda shug'ullanib, topshiriqlar beriladi va ovozlari sozlash, qo'shiqlar alohida o'rgatiladi. Shu tariqa, bolalarda musiqaga qiziq qo'shiq kuylash, musiqa tinglash ishtiyoqi, musiqiy qobiliyat, musiqiy qo'shiq kuylash malakalari hosil bo'ladi.

Musiqiy ritmik harakatlar ham boshqa faoliyat turlari kabi bolalarda har tomonlama musiqiy qobiliyatlarini rivojlantiradi, jumladan:

- musiqiy ritm hissinini;
- ijodiy qobiliyatlamini;
- jamoa bo'lib harakat bajarish malakalarini shakllantiradi.

Musiqa ostida harakatlar bajarish bolalarda ritm hissinini faollashtiradi. Bu esa mashg'ulotning musiqiy materialini yanada chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Bu o'z navbatida tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Harakatlar yordamida bolalar xarakter xususiyatlarini ko'rsata oladilar. Musiqiy-ritmik harakatlar faoliyati asosida musiqiy materialni plastik jihatdan qayta ishlashdir

Musiqa ta'limi tizimida cholg'u ijrochiligi faoliyatini samarali tashkil etish ko'p bosqichli, tizimli va integrativ yondashuvni talab etadi. Ushbu faoliyat pedagogik texnologiyalar, ijrochilik metodikasi, musiqiy-psixologik qonuniyatlar, shuningdek, talabaning individual rivojlanish darajasi, musiqiy eshituv malakasi va emotsional-intellektual qobiliyatlari bilan uzviy bog'liqdir. Cholg'u ijrochiligini tashkil etishning asosiy metodologik poydevori — bu

kompetensiyaviy yondashuv hisoblanadi. Cholgʻu ijrochiligi – bu nafaqat musiqa asarini chiroyli ijro etish, balki inson qalbining nozik pardalariga tegish, uning ichki olamida estetik uygʻonish uygʻotish sanʼatidir. Musiqa taʼlimi tizimida bu faoliyatni samarali tashkil etish esa oʻziga xos sanʼat va pedagogik mahorat talab qiluvchi murakkab, ammo nihoyatda ilhomli jarayondir. Cholgʻu ijrochiligini oʻqitish orqali biz bola yoki musiqa rahbarining qalbiga yoʻl topamiz, uning his-tuygʻularini musiqiy tovushlar orqali tarbiyalaymiz, badiiy ongini uygʻotamiz va eng muhimi – musiqiy fikrlovchi, ongli ijodkor shaxsni shakllantiramiz.

Nazorat savollari

1. Eshittirishga doir koʻrgazmalarning qanday turlarini bilasiz?
2. Taʼlim vositalarining qanday turlari mavjud?
3. MTTda suhbat metodidan foydalanish bolani nimaga oʻrgatadi?

O‘Z-O‘ZINI TEKSHIRISH UCHUN TEST SAVOLLARI

1	MTTda faoliyat olib borayotgan musiqa rahbari qanday ko‘nikmalarga ega bo‘lishi lozim?	Transpozitsiya va dirijyorlik qilish, musiqa mos raqs harakatlarini bajarish, ovoz sozlash, kuyni akkomponimentlashtirish.	Kuylash, tinglash, musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish va malaka loyiha ishini topshirish.	Kuylash, tinglash, notaga qarab kuylash, umumiy mehnat faoliyatini olib borish va malaka loyiha ishini topshirish.	Kuylash, tinglash, notaga qarab kuylash, OTMsida tahsil olish va malaka loyiha ishini topshirish.	1
2	Maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh jihatidan psixologik xususiyatlariga qarab, ularni nechta guruhga ajratish mumkin?	4 ta	2 ta	5 ta	6 ta	1
3	O‘rta guruh bolalarining yoshi to‘g‘ri keltirilgan qatorni aniqlang	4-5 yosh	5-9 yosh	4-8 yosh	5-7 yosh	1
4	Kichik guruh bolalarining yoshi to‘g‘ri keltirilgan qatorni aniqlang	3-4 yosh	5-6 yosh	8 yosh	7 yosh	1
5	Katta guruh bolalarining yoshi to‘g‘ri keltirilgan qatorni aniqlang	5-6 yosh	5-8 yosh	3 yosh	1-3 yosh	1
6	Bolalar cholg‘ulari nechta turga bo‘linadi?	2 turga (O‘yinchoq va bolalar cholg‘ulari)	3 turga (O‘yinchoq, organayzer va bolalar cholg‘ulari)	2 turga (Nota va bolalar cholg‘ulari)	2 turga (Liga va ligato)	1

7	Baraban cholg'usiga to'g'ri ta'rif berilgan qatorni aniqlang?	Ikki tarafi teri bilan qoplangan temir silindrlil cholg'u	Palisandr daraxtidan tayyorlangan ikkita tayoqchalik bir-biriga urib ijro etiladigan cholg'u	Ikkita tordan iborat, mizrobli cholg'u.	Yog'och daraxtidan tayyorlangan ikkita tayoqchalik bir-biriga urib ijro etiladigan cholg'u	1
8	Zarblar nechta xil maxsus belgilar orqali belgilanadi?	6 ta	5 ta	4 ta	64 ta	1
9	Tovush balandligi aniq bo'lmagan cholg'ular qatorini aniqlang.	Safoyl, quticha, kastaneta	Nay, doira, nog'ora	Klarnet, doira, qashqar rubob	Qo'shnay doira, qashqar rubob	1
10	Bolalar uchun mo'ljallangan cholg'ular qaysi qatorda to'g'ri keltirilgan?	Dutor	Organ	Kontrabas	Nota yozuvlar	1
11	Suhbat metodining ta'rifi to'g'ri keltirilgan qatorni aniqlang .	Musika rahbari va bolalar o'rtasidagi dialog shaklidagi faoliyat bo'lib, bolalarni mustaqil fikrlashga undaydi.	Musika rahbari va bolalar o'rtasidagi dialog shaklidagi faoliyat bo'lib, raqsga tushishga undaydi.	Musika rahbari va bolalar o'rtasidagi raqs shaklidagi faoliyat bo'lib, raqsga tushishga undaydi.	Musika rahbari va bolalar o'rtasidagi ritmik harakat shaklidagi faoliyat bo'lib, bolalarni mustaqil fikrlashga undaydi.	1
12	Surat, fotosurat, videofilmlardan qaysi ko'rgazma turida foydalaniladi?	Tasviriyl ko'rgazma	Akkaladali ko'rgazma	Sinkopali ko'rgazma	Notali ko'rgazma	1
13	Yakka tartibli shakl qanday tartibda olib boriladi?	Differensial	Mantiqiy	Murakkab	Guruhli	1

14	Eshittirishga doir ko'rgazmalar to'g'ri keltirilgan qatorni aniqlang.	Grammplastin kalar, magnit lentalar, video, audio moslamalari	Grammplastin kalar, magnit lentalar, kitob, audio moslamalari	Grammplastin kalar, kitob, audio moslamalari	Grammplastin kalar, ruchka, audio moslamalar	1
15	Yakka tartibli shakl qanday tartibda olib boriladi?	Bolaning individualligiga va musiqiy qobiliyatiga tayangan holda olib boriladi.	Bolaning kuylash darajasiga tayangan holda olib boriladi.	Bolaning nutqlarni to'g'ri talaffuziga tayangan holda olib boriladi.	Bolaning o'qishiga nisbatan olib boriladi.	1
16	Xorijiy olimlar keltirilgan qatorni aniqlang?	K.Orf, Mariya Montessori	K.Orf, A.Mansurov	X.Xasanova, Mariya Montessori	Mariya Montessori, Aliya Kim	1
17	Koreyadagi MTTning turlari to'g'ri keltirilgan qatorni aniqlang?	Yasli, o'rta va yuqori	Yasli, o'rta va boshlang'ich	Kichkina, o'rta va boshlang'ich	Kichkina, yuqori va boshlang'ich	1
18	B.V. Asafev musiqa tinglash yoki musiqani idrok etishni nechchi xil ma'noda tushuntirgan?	2 xil	5 xil	4 xil	3 xil	1
19	Duet so'zining lug'aviy ma'nosini aniqlang?	Ikki kishilik ijro	Uch kishilik ijro	To'rt kishilik ijro	Bir va undan ortiq jamoaning ijrosi	1
20	Yapon skripkachisi, musiqa pedagogi qaysi qatorda to'g'ri keltirilgan?	SH.Suzuki	K.Orf	Mariya Montessori	X.Xasanova	1

MODUL YUZASIDAN MALAKA ISHI MAVZULARI

- 1.** Turli yosh guruhlarda musiqiy faoliyat turlarini qo'llash metodikasini amaliy faoliyatini ko'rsatish
- 2.** Musiqi rahbarining ish faoliyatini almashish usullari qanday olib boriladi
- 3.** Eshittirishga doir ko'rgazmalarning ahamiyatini tusguntirib bering
- 4.** Ta'lim vositalarining qanday turlari mavjud va bu faoliyatni amaliy ishlanmasini tuzing
- 5.** MTTda suhbat metodidan foydalanish
- 6.** Maktabgacha yoshdagi bolalarning ovoz diapazonlariga mos repertuarlar tanlab arikulyatsiya apparatini rivojlantirish usullarini yoritib
- 7.** 5 faoliyat yuzasidan ritm tushunchasini marsh janrida ochib bering
- 8.** Karl Orf metodikasi bo'yicha notalarni ketma ketligini ko'rsatib bering

TARQATMA MATERIALLAR

Barmoqlar oilasi

Ushbu ashulani sahnalashtirgan holda duet shaklida ham olib berish mumkin. Bu uchun guruhdagi bolalardan 5 nafari sahnaga chaqiriladi. Ularga ota, ona, aka, singil va uka obrazlari beriladi. Ular o‘zlariga tegishli she’r matnini musiqa jo‘rligida ijro etadi. bu mashg‘ulot orqali bolalar eshitishni, kuylashni, musiqa savodini va musiqiy-ritmik harakatlarni bajarishni o‘rganadi.

Dada barmoq, dada barmoq
Qa-yer-da-siiiiiz,
Bu yerdaman, bu yerdaman
Seyeyen qa-ley-saaaaan.

Oyi barmoq, oyi barmoq
Qa-yer-da-siiiiiz,
Bu yerdaman, bu yerdaman
Seyeyen qa-ley-saaaaan.

Aka barmoq, aka barmoq
Qa-yer-da-siiiiiz,
Bu yerdaman, bu yerdaman
Seyeyen qa-ley-saaaaan.

Singil barmoq, singil barmoq
Qa-yer-da-siiiiiz,
Bu yerdaman, bu yerdaman
Seyeyen qa-ley-saaaaan.

Kichkintoy barmoq, kichkintoy barmoq
Qa-yer-da-siiiiiz,
Bu yerdaman, bu yerdaman
Seyeyen qa-ley-saaaaan.

Bu mashg'ulotda bolalar notalarning nomlari bilan aytishni va kuylashni o'rganadi.

NOTA BILAN AYTING

KULCHA NON

QO'G'IRCHOG'IM

ARCHA QO'SHIG'I

QO'ZICHOQ

Yo'ldosh Sulaymon she'ri

Rustam Abdullayev musiqasi

Barra pechak,
Sara pechak.
Terib keldik,
Yurmay dik-dik.

Kisir-kisir,
Bisir-bisir,
Uni chayna
Ba, qo'zichok.

Uni chayna
Ma, qo'zichok.
Men va Zaynab
Har kun ko'plab,
Har xil o'tlar
Terib deymiz:

Egil, egil,
Yegil, yegil,
Bo'lg'in semiz
Ba, qo'zichok.
Bo'lg'in semiz
Ma, qo'zichok.

1 Long, Long Ago

Moderato T. H. Bayly

The musical score is written in bass clef with a 6/8 time signature. It consists of two main sections: the main piece and a Variation.

Main Piece:

- Staff 1:** Starts with a *mf* dynamic. The melody is: 1 4 0 1 2 4 0 1 4 2 1 0 2 1 0 4.
- Staff 2:** Continues the melody: 5 4 0 1 2 4 0 1 4 2 1 0 1 0 4.
- Staff 3:** Starts with a *f* dynamic, then *p*. The melody is: 9 4 2 1 0 0 2 1 0 4 4 2 1 0 0 2 1 0 4.
- Staff 4:** Starts with a *f* dynamic. The melody is: 13 4 0 1 2 4 0 1 4 2 1 0 1 0 4.

Variation:

- Staff 5:** Starts with a *mf* dynamic. The melody is: 1 4 0 4 0 1 1 2 4 0 0 4 1 0 4 0 2 1 0 0 2 0 1 0 4 0.
- Staff 6:** Continues the melody: 5 4 0 4 0 1 0 1 2 4 0 0 4 1 0 4 0 2 1 0 0 1 0 4 0 3 0 0.
- Staff 7:** Starts with a *f* dynamic, then *p*. The melody is: 9 4 0 2 1 0 0 2 0 1 0 4 0 4 0 2 1 0 0 2 0 1 0 4 0.
- Staff 8:** Starts with a *f* dynamic. The melody is: 13 4 0 4 0 1 0 1 2 4 0 0 4 1 0 4 0 2 1 0 0 1 0 4 0 3 0 0.

2 May Time

Con moto W. A. Mozart

mf

dim. e rit.

Etudes for 2nd Position

Closed hand position is marked with o.
Open hand position is marked with x.

1 2 2 4

Forward and backward extension using 2nd position.

Tonalization

4 1 4 2 2 4 2 2 4 0 4 1 4

Akkompanement (fr.) — joʻr boʻlish; ashula aytganda yoki biron cholgʻu asbobida chalganda unga joʻr boʻlish.

Akkord (it. va fr.) — tersiya oraliqʻida joylashgan yoki joylashishi mumkin boʻlgan, kamida uchta tovushdan iborat boʻlgan ohangdoshlik.

Akt (lot.) – harakat; sahna asarlarining boʻlimi.

Akustika (yun.) — tinglashga oid; tovushlar haqidagi fan sohasi. Musiqada: musiqiy tovushlar xususiyatlarini oʻrganadi.

Aksent (lot.) — urgʻu, taʼkidlash; alohida tovushning kuchli ajralishi. Nota yozuvida aksent (urgʻu) alohida belgilar bilan koʻrsatiladi.

Aleatorika — tasodifiylik oqimi; musiqa yaratishda tasodifiylikdan foydalanish.

Alt (lot.) — 1) Xotin-qizlarning (xorda) past tovushi; 2) Torli kamonchali cholgʻu asbobi, u tashqi tomondan skripkaga oʻxshash, biroq, undan hajmi kattaroq va tovushi undan pastroq.

Alt kaliti — do kalitlaridan biri. Nota yoʻlining uchinchi chizigʻida joylashadi va ushbu chiziqdagi nota birinchi oktava do notasi deb oʻqilishini bildiradi.

Alteratsiya belgilari (lot.) — alohida tovushlarni yarim yoki butun tonga koʻtaruvchi yoki pasaytiruvchi belgilar. Alteratsiya belgilari beshta: diyez, bemol, dubl-diyez, dubl-bemol, bekar.

Ansambl (fr.) — birgalikda; yaʼni jamoaviy tarzda kuylash yoki cholgʻu asboblarida chalish.

Antrakt (fr.) — oraliq, parda; sahna asarlari namoyishida boʻlimlar orasidagi tanaffus.

Applikatura (nem., lot.) — musiqa asboblarida chalishda qoʻl barmoqlarining qulay tanlanishi. Nota ostida yoki ustida raqamlar bilan belgilanadi.

Aralash oʻlchovlar — ikki va undan ortiq bir xil boʻlmagan oddiy oʻlchovlarning qoʻshilishidan hosil boʻladi.

Ariya (it.) — ashula; opera, oratoriya yoki kantataning parchasi boʻlgan, ovoz va orkestr uchun moʻljallangan asar.

Arpedjio (it.) — akkord tovushlarining ketma-ket emas, balki birin-ketin ijro etilishi.

Artikulyatsiya (nem.) — mayda boʻlaklarga boʻlaman; ovozni yoʻnaltirishda rioya etish zarur boʻlgan nafas bilan bogʻliqlik.

Artist (fr.) — sanʼatkor, ijodkor.

Asosiy uchtovushliklar — labning asosiy bosqichlaridan tuzilgan uchtovushliklar.

Atonal musiqa — labdan chiqish; musiqa asarining ma'lum bir tonallikda bo'lmashligi.

Afisha (yun.) — qo'yish, ko'rsatish; konsert, spektakl haqidagi e'lon.

Ballada (it.) — qissa yoki hikoya aytib berish xarakterida bo'lgan cholg'u yoki vokal asar.

Baraban (turkiy) — urma cholg'u asbob.

Bariton (it.) — erkaklarning o'rtacha ovozi.

Bas (it.) — pastki; 1) Erkaklarning past tovushi; 2) Ko'p ovozli musiqa asaridagi pastki ovoz.

Bas kaliti — kichik oktava fa notasi nota yo'lining to'rtinchi chizig'ida joylashishini bildiruvchi (kalit) belgi.

Bekar — e'tiroz, diyez yoki bemol belgisining harakatini bekor qiluvchi belgi.

Bemol (b) — tovushni yarim tonga pasaytiruvchi belgi.

Besh bosqichli lad — qarang: pentatonika.

Bir tonliklardan tuzilgan gamma — (oktavadan kam bo'lmagan oraliqdagi tovushqatorning bir tekis ko'tarilishi yoki pasayishi); butun tonlardan tuzilgan olti bosqichli gamma: do — re — mi — fa# — lyab — cub — do. Bu ladda barcha uchtovushliklar orttirilgan uchtovushliklardir.

Bosqich — lad tovushlarining tartib belgisi, rim raqamlari bilan belgilanadi. Gamma, tovushqatorlardagi har bir musiqa tovushi, muayyan pog'ona.

Brevis (lot.) — qisqa; notani qisqa tarzda ifodalash.

Vals (fr.) — ikki kishi ohista o'ynaydigan raqs.

Variatsiya (lot.) — o'zgarish; o'z asosida qo'shiq yoki raqs xarakteridagi mavzuni aks ettirgan cholg'u musiqa asari.

Vibratsiya (lot.) — titrash, qaltirash; musiqa ijrosi usuli.

Viola — kamoncha bilan chalinadigan asbob.

Vokal musiqasi — kuylashga mo'ljallangan musiqa; qo'shiq, romans, ariyalar, xor asarlari vokal musiqa sirasiga kiradi.

Vokaliz (fr.) — unli tovush; vokal mashq.

Volta (it.) — musiqa asari biron parchasining boshqasi bilan yakunlanishini bildiradi va 1, 2 belgilari bilan ko'rsatiladi.

Gamma (yunon alfavitida uchinchi harf nomi) — joylashishi bo'yicha yuqoriga va pastga tomon tonikadan oktavaga qadar takrorlanadigan lad tovushlari.

Garmonik interval — tovushlari birdaniga ijro etilgan interval.

Garmonik major — VI bosqichi pasaytirilgan major.

Garmonik majorning xarakterli intervallari — VI bosqich pasaytirilishi natijasida paydo boʻladigan orttirilgan va kamaytirilgan intervallar.

FOYDALANILGAN VA TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonuni. O'RQ-595-son, 2019-yil 16-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-son qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-112-son qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori. 802-son, 2020-yil 22-dekabr.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to'g'risida" qarori. 867-son, 2024-yil 20-dekabr
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-iyuldagi "Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogining kasbiy standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 423-son qarori.
7. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2025-yil, 29-avgustdagi "Maktabgacha ta'lim tashkiloti va pedagoglarning ish hujjatlarini tasdiqlash to'g'risida" buyrug'i 323-son buyruq.
8. Grosheva I.V., Mirziyoeva Sh.Sh., Yevstafeva L.G., Maxmudova D.T., Nabixanova Sh.B., Pak S.V., Nazarova V.A., Isxakova M.R., Abdunazarova N.F. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr) Toshkent 2022-yil.
9. Qodirov R.G'. "Musika psixologiyasi" (ma'ruzalar kursi). O'quv qo'llanma. Toshkent, "Musika", 2005-yil.
10. Namozova D.T., Nosirov D.T. "Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy ta'lim metodikasi" Qo'qon, 2006-yil.
11. Soipova D. Musika o'qitish nazariyasi va metodikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2009-yil.
12. Sharipova G. "Maktabgacha ta'lim muassasalarida musika o'qitish metodikasi", T. «Cho'lpon», 2007-yil.
13. Zasepina M.B. "Музыкальное воспитание в детском саду". Moskva.: "Mozayka – Sintez", 2008 g.
14. Qodirova F.R. va boshq. "Maktabgacha pedagogika". O'quv qo'llanma. Toshkent, "Ma'naviyat", 2013-yil.

15. Rejametova N.I., Ualieva G.I., MTM musiqa rahbarlari uchun O'UM - T.-2018-yil.
16. Musiqa ta'limi. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligi. Toshkent 1999 y.
17. Liviye A.X. O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik. –T.: “Mehnat” nashriyoti. 2001 y.
18. Tursunov R. Ashula va raqs ansambli bilan ishlash uslubiyoti. T.: 2002 y.
19. Qosimova M. Bolalar bog'chasida xalq milliy raqslari. Toshkent.: 2003 y.
20. Namozova D.T., Nosirov D.T. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy ta'lim metodikasi. Qo'qon nashriyoti. – T.: – 2006 y.
21. Mizamova H. Aliyev B. Monografiya –T; Musiqa nashriyoti 2016 y.
22. Mizamova H. Musiqa rahbarining ish faoliyati samaradorligini oshirish. O'quv qo'llanma. 2021 y.
23. Mizamova H. Bolalar musiqiy faoliyat turlariga kreativ yondashuv. O'quv qo'llanma. T: 2023 y.
24. Mo'minova Z.I. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqa mashg'ulotlarini o'tkazish metodikasi. Musiqa nashriyoti. – T.: – 2023 y.
25. Mo'minova Z.I. Musiqa rahbarining ish hujjatlari. Musiqa nashriyoti. – T.: 2023 y.
26. Amanova D. Bolani badiiy-ijodiy rivojlantirishda musiqiy-didaktik o'yinlar. O'quv qo'llanma. Toshkent-2023 y.
27. Kostina E.P. Музыкально-дидактические игры. Ростов-на-Дону “Феникс” 2010 г.
28. Matyakubov I.B. Bo'lajak musiqa o'qituvchilarining amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish. Dissertatsiya. Toshkent, 2021-y.
29. Dokuchaeva M.N. Vnutriuchrejdenneskaya sistema povыsheniya kvalifikatsii pedagogov-muzыkantov : Dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. — Samara, 2005 g. 195 s.
30. Shikalova T.N. «Formirovanie konstruktivnoy kompetensii muzikalnogo rukovoditelya doskolnoy obrazovatelnoy organizatsii». Dissertatsiya. Kazan, 2019 g.

Elektron ta'lim resurslari

www.uzedu.uz

www.mdomoi.uz

